

ISTORIJS TEATRAS: FILOSOFIJOS IR ISTORIJS POKALBIS TEOFILAKTO SIMOKATO *ISTORIJS IŽANGOJE*¹

Tatjana Aleknienė

Klasikinės filologijos katedros docentė

οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκτὴν ἐγένοντο σιωπῆς,
κηληθμῶ δ' ἔσχοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα
Odisėja 11, 333 sq (= 13, 1 sq)

Senosios ir bizantinės graikų istoriografijos tyrėjų žvilgsniū seniai traukia istorinių veikalų išangos, *prooimia*². Toks susidomėjimas viena istorinių veikalų dalimi yra natūralus ir pagrįstas, nes graikų istorikai, pradėdant bent jau „logo-grafu“ Hekatajumi³, nepraleidžia galimybės ir laiko garbinga savo autorystės pareiga⁴ kūrinio

pradžioje išsamiau ar lakoniškiau paaiškinti, *kas, kaip ir dėl kokio tikslo* imasi ilgo istorinio pasakojimo ir kodėl klausytojas arba skaitytojas turi nepagailėti jam laiko ir dėmesio⁵. Romos istorikai priima ir perima tokią istorijos autoriaus laikysenos taisyklę, savo rašinius pradėdami savotiškais manifestais apie istorijos ir istoriko darbo prasmę bei naudą⁶. Graikų ir romėnų autorių buvo laikoma, jog istorinio veikalo autorius, pats sau vertintojas, kritikas ir analitikas, turėtų aptarti savo santykius su žodiniais ir rašytiniais šaltiniais, pačiu pasakojimo objektu,

¹ Dėkoju Mantei Lenkaitytei, draugiškai ir kolegiskai padėjusiai surinkti vertimui ir tyrimui reikalingą medžiagą. Esu dėkinga ir taiklių bei naudingų pastabų pateikusiems straipsnio recenzentams doc. Nijolei Juchnevičienėi ir prof. Sergejui Temčinui.

² Plg. H. Lieberich, *Studien zu den Proömien in der griechischen und byzantinischen Geschichtschreibung*, Bdd. I–II, München, 1900; I. S. Čičurov, „K probleme avtorskogo samosoznaniija vizantijskih istorikov IV–IX vv.“, *Antičnostj i Vizantija*, otv. red. L. A. Frejberg, Moskva, 1975, 203–217; R. Maisano, „Il problema della forma letteraria nei proemi storiografici bizantini“, *Byzantinische Zeitschrift* 78 (1985), 329–343; Nijolė Juchnevičienė, „*Prooimion* ir *praefatio*: išangos funkcija klasikiniėje istoriografijoje“, *Literatūra* 40 (3), 1998, 47–60.

³ Plg. Dionas Prusietis, *Or.* 53, 9, Juchnevičienė, *Prooimion* ir *praefatio*, 48–49.

⁴ Plg. S. S. Averincev, „Grecheskaja ‘literatura’ i blizhnevostochnaja ‘slovestnostj’: Protivostojanie i vstrechi dvuh tvorcheskih principov“, *Tipologija i vzaimosvazi literatur drevnego mira*, sost. P. A. Grincer, Moskva, 1971, 222–224.

⁵ Plg. Hekatajus, *Genealogijos*, fr. 1 *FGrHist*, Eforas, *Istorija*, fr. 8–9 *FGrHist*, Teopompas, fr. 24 *FGrHist*, Herodotas, *Istorija, prooem.*, Tukididas, *Istorija* 1, 1sq, 21–22, Polibijus, *Istorija* 1, 1–5, Diodoras Sicilietis, *Istorijos biblioteka* 1, 1–5, Dionisijus Halikarnasietis, *Romos senovė* 1, 1, 1–1, 8, 4, Prokopijus, *Justiniano karų istorija* 1, 1, *Slaptoji istorija* 1, 1–10, Agatijas, *Istorija, prooem.*, Menandras Protektorius, *FHG* 4, 201–202 ir t. t. Svarstymų apie istoriją ir istorikus galima aptikti ir kitose „Istorijų“ dalyse, tačiau išangos lieka privilegijuota ir privaloma tokių temų vieta – plg. Dionisijus Halikarnasietis, *Romos senovė* 1, 1, 5: ταῦτα δὲ (Dionisijus kalba apie tinkamą veikalo temos pasirinkimą ir užduoties atlikimą) νομίσας ἀναγκαῖα καὶ πρῶτα θεωρήματα τοῖς ἱστορικοῖς εἶναι καὶ πολλὴν ποιησάμενος ἀμφοτέρων ἐπιμέλειαν οὔτε παρελθεῖν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον ἐβουλήθη, οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ καταχωρίσαι μᾶλλον ἢ τῷ προοίμῳ τῆς πραγματείας.

⁶ Plg. Juchnevičienė, *Prooimion* ir *praefatio*, 53–58.

darbo metodus, pasirinktą rašymo stilių, pagaliau „idealų“ savo kūrinio tikslą⁷. Idėjiškai itin sodri ir „jautri“ istorinio veikalo įžanga netrunka virsti atviros arba paslėptos idėjinės ir estetiškos polemikos su kolegomis istorikais vieta⁸, o santykio su tradicija, kitais menais bei mokslais ir su pačia tiesa aptarimą papildo dar asmeniškės ir konkretesnis dialogas su konkrečiais istoriniais kūriniais ir konkrečiomis kitų veikalų įžangomis. Pirmą monumentalią *Bažnyčios istoriją* surašęs Cezarėjos vyskupas Eusebijus guodžiasi tiesias kelią naujai istorijai ir meldžia, „jog kelią rodytų Dievas, o darbą atlikti padėtų Viešpaties galybė, nes anksčiau tuo pačiu keliu ėjusių žmonių pėdsakų“ jis negalys „aptikti“⁹. Tačiau vėlesni to paties žanro veikalų autoriai savo žingsnius jau kreipia „Bažnyčios istorijos tėvo“ pramintu taku, aptardami ankstesnius kolegų kūrinius ir su jais lygindami savo darbo užduotį¹⁰. Išskyla ir iš „pasaulietinių“ *Istorijų* įžan-

⁷ Formaliai išskirta įžanga nebuvo privalomas istorinio rašinio elementas, tačiau laikui bėgant nusistovėjęs kompozicijos idealas numatė bendras kūrinio proporcijas atitinkančią įžangos dalį. Aptardamas istorijos rašymo dėsnius Lukianas (*Quomodo historia conscribenda sit*, 23) kritikuoja autorius, suteikusius veikalą „kūnui“ neproporcingai didelę ir įspūdingą įžangos „galvą“ ir tuos, kurie kuria „begalvius kūnus“. „Begalvių“ veikalų autoriai nurodo Ksenofonto ir kitų senųjų autorių pavyzdį, tačiau, pasak Lukiano, ir jų kūrinių pradžios yra savotiškos „potencialios“ įžangos, nors ir ne kiekvienas geba tai pastebėti, – κεφαλὴν νανώδει σώματι ἐπιτιθέοντας· ἄλλους αὖ ἔμπαλιν ἀκέφαλα τὰ σώματα εἰσάγοντας – ἀπροοιμίαστα καὶ εὐθὺς ἐπὶ τῶν πραγμάτων· οἱ καὶ προσεταιρίζονται τὸν Ξενοφῶντα οὕτως ἀρξάμενον, “Δαρείου καὶ Περσάτιδος παῖδες γίγνονται δύο,” καὶ ἄλλους τῶν παλαιῶν, οὐκ εἰδότες ὡς δυνάμει τινὰ προοίμια ἔστι λεληθότα τούς πολλούς, ὡς ἐν ἄλλοις δεῖξομεν, *op. cit.*, 24, plg. 52.

⁸ Žr. Juchnevičienė, *op. cit.*, 47–53.

⁹ *Bažnyčios istorija* 1, 1, 3–5.

¹⁰ Plg. Sokratas, *Bažnyčios istorija* 1, 1, Sozomenas, *Bažnyčios istorija, proem.*, 19–21 (Sozomeno įžanga prasideda ilgu hiperboliškai panegiriniu kreipimusi į imperatorių Teodosijų), Teodoretas, *Bažnyčios istorija*, 4, 5–21 (Parmentier-Scheidweiler), Evagrijus, *Bažnyčios istorija*, 5, 4–6, 5 (Bidez-Parmentier).

gų seniai pažįstamų motyvų¹¹. Ir paties Eusebijaus įžangai visai nesvetimos tradicinės graikų istorikų temos: darbo apimtis, užduotis ir nau-da, šaltiniai ir pirmtakai.

Kita vertus, visoje turtingoje graikiškų istoriografijos įžangų „galerijoje“ tėra vienas *tiesioginio pokalbio* forma parašytos įžangos pavyzdys – Teofilakto Simokato¹² *Istorijos* įvadinis Filosofijos ir Istorijos dialogas¹³. Unikalią Teofilakto *Istorijos* įžangą pastebi ir išskiria visi bizantinės literatūros tyrėjai. Tačiau išsamiau ją svarsto tik vienas XX a. pabaigos straipsnis – Joseph D. C. Frendo, „History and Panegyric in the Age of Heraclius: The Literary Background to the Composition of the *Histories* of Theophylact Simocatta“¹⁴. Nors kai kuriuos Filosofijos

¹¹ Antai jamžinančios istorijos galios tema – plg. Teodoretas, *op. cit.*, 4, 5–14, Evagrijus, *op. cit.*, 5, 14–6, 3.

¹² Gimęs apie 580–590 m. Egipte (plg. *Istorija* 7, 16, 10) Teofilaktas Simokatas (Θεοφύλακτος Σιμοκάτ(τ)ης) apie 610 m. jau įsikūręs Konstantinopolyje, aukščiausios imperijos valdžios aplinkoje; rankraščiuose ir Fotijaus *Bibliotekoje* (*cod.* 65) jam priskiriami titulai ἀπὸ ἐπαρχῶν („buves eparchas“) ir ἀντιγραφεὺς (šis titulas turėjęs atitiktai ankstesnę *magister scriniorum* pareigybę; žr. Herbert Hunger, *Die Hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München, 1978, I, 313). Aštuonių knygų istorinis Teofilakto veikalas skirtas imperatoriaus Maurikijaus (582–602) valdymui ir artimiausiai šio valdymo priešistorėi (572–582). Teofilakto *Istorija* yra vienintelis nuoseklesnis ir išsamesnis istorinis šaltinis apie aptariamą laikotarpį Bizantijos santykius su Sasanidų imperija ir avarų bei slavų ekspansijos Balkanuose pradžia. Tas pats autorius dar parašė dialoginį veikalą apie įvairius paradoksalius gamtos reiškinius (rankraščiuose pavadintą *διάλογος περὶ διαφόρων φυσικῶν ἀπορημάτων καὶ ἐπιλύσεων αὐτῶν*), taip pat dramatinės formos kūrinėlį *Apie skirtąjį gyvenimo baigtį* (ζήτημα προσωποποιία, ὅτι ἔροι ζῶῃς τοῖς ἀνθρώποις ἀποκεκλήρωνται) ir 85 trumpus literatūrinius *Laiškus* įvairiomis retorinėmis ir kvazifilosofinėmis temomis (ἐπιστολαὶ ἡθικαί, ἀγροικαί, ἑταρικαί).

¹³ Plg. Lieberich, *Studien zu den Proömien in der griechischen und byzantinischen Geschichtsschreibung* II, 16; Hunger, *op. cit.*, 314.

¹⁴ *Dumbarton Oak Papers* 42, 1988, 143–156. Įvadiniam *Istorijos* dialogui skirta nemenka dalis (144–151) šio tyrinėjimo, aptariančio panegirinę veikalą dvasiā ir „gyvo“ (skaitant balsu) jo atlikimo galimybę.

ir Istorijos dialogo vaizdus ir realijas aptaria ir naujų *Istorijos* vertimų į anglų ir vokiečių kalbas autoriai Peter Schreiner¹⁵ ir Michael bei Mary Whitby¹⁶, vis dar trūksta bendresnio bei atidesnio šio teksto prigimties ir „genealogijos“, t. y. santykio su kitais Teofilakto veikalais ir ankstesnių istorikų išangomis, nagrinėjimo¹⁷. Aiškesnio ir išsamesnio svarstymo reikalauja ir nemažai abejonių kėlęs „egzotinės“ dialoginės išangos ryšys su toliau surašytu tradicinio pavidalo *Istorijos* prooimiju. Tokio tad tyrinėjimo keliu ir mėginime čia paėjęti. Kad mūsų aptarimas būtų konkretesnis ir informatyvesnis, pirmiausia pateiksime į lietuvių kalbą iki šiol neverstą abiejų Teofilakto Simokato *Istorijos* išangų tekstą¹⁸.

Dialogo veikėjos: Filosofija ir Istorija

Pradedama *Filosofija*: (1) Kas tai, dukrele? Geidžiu suprasti. Nagi, išnarpliok man šį keblumą, aiškumu tarsi siūlu nutiesdama kelią

¹⁵ Theophylaktos Simokates, *Geschichte*, übersetzt und erklärt von Peter Schreiner. *Bibliothek der griechischen Literatur*. Stuttgart, 1985.

¹⁶ *The History of Theophylact Simocatta*, an English Translation with Introduction and Notes by Michael and Mary Whitby, Oxford, 1986.

¹⁷ Lietuvos bibliotekose galima rasti XX a. viduryje išleista Teofilakto *Istorijos* vertimą į rusų kalbą – Feofilakt Simokata, *Istorija*, vstup. statja N. V. Pigulevskoj, per. S. P. Kondratjeva, primech. K. A. Osipovoj, izd. Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1957. Deja, šis vertimas yra labai (kartais komiška) netikslus, beje, ir nesklaidus, paaiškinimų gerokai trūksta, o įvadinio straipsnio autorė pernelyg susirūpinusi klasių kovos reiškiniais.

Mokantiems rumunų kalbą gali būti naudingas 1985 m. Bukarešte pasirodęs *Istorijos* vertimas, lydintas negausių paaiškinimų: Teofilact Simocata, *Istorie Bizantină: Domnia împăratului Mauricius (582–602)*, trad., introd. și ind. de H. Mihăescu, București: ed. Acad. RSR, 1985 (*Scriptores Byzantini* 9). Už šią nuorodą dėkoju prof. Sergejui Temčiniui. Atrodo, kad, rengdamas savo paaiškinimus, rumunų mokslininkas daugiausia rėmėsi nurodytu maskviečių darbu.

¹⁸ Tekstas verstas pagal C. de Boor (*Bibliotheca Teubneriana*, 1972, corr. curavit P. Wirth) leidimą.

per toli gražu ne mitinį labirintą. Mat man sunku judėti ir kilti pažinimo prieangyje¹⁹.
(2) *Istorija*: O Filosofija, visų karaliene, jei tik dera tau iš manęs ką nors išgirsti ir išmokti, atsakysiu, kiek pati gebu suvokti. Mat gražaus dalyko nežinioje nelaikyčiau – tokia mudviejų su Kirėniečiu nuomonė²⁰.

¹⁹ δυσέμβρατα γάρ μοι καὶ δυσανάγωγα τὰ τῆς θεωρίας προαύλια. Atrodo, kad pagal analogiją su δυσέμβρατα, „sunkiai pricinama, pracinama“ ir žodžiui δυσανάγωγα čia suteikta jam nebūdinga reikšmė: „tai, per ką sunku kilti“. Tas pats retas žodis *Istorijoje* pavartotas dar kartą, kalbant apie „sunkiai“ prie dorybės „keliamą“, tad galbūt ir „sunkiai auklėjama“ įgimta žmogaus polinkį (*Istorija* 4, 13, 19: ἢ οὐχὶ τὸ κακὸν τοῖς πολλοῖς ἐστὶ περίζηλον καὶ πρὸς τὰς τῶν χειρόνων ἐφέσεις ἢ τῶν ἀνθρώπων καθέστηκη φύσις δυσανάγωγον πρὸς τὸ κρεῖττον τὴν ὁρμὴν κεκτημένην); t. p. plg. Sinesijaus *Plikės pašlovinimą* 6, 33 ir Jono Chrisostomo, *De cruce*, PG 49, 405, *Scand.* 7, 1, 2, *In Joannem*, PG 59, 43).

Atrodo, jog pabrėždama, kad sunkiai prieinamas, tarsi tikras, ne mitinis Kretos labirintas jai esantis „teorijos“ prieangis, Filosofija atsiliepia į *Gamtos klausimų* pradžios tekstą, kur dialogo filosofas Antistenas imasi vaduoti pašnekovą iš keblaus „teorinio“ klausimo nežinios labirinto; *Quaest. phys.* 13, 2–5: Πολικράτας: τοιοῦτοις γὰρ ἡμᾶς ὁ Κορύνθιος ἀνειλὼν τοῖς δεσμοῖς ὥσπερ ἐν μυθικῷ λαβυρίνθῳ τινὶ τῶν δυσεμβάτων τῆς θεωρίας ἐναποκλείσας ἀπώχετο. Antistenas: Ἐρῶ σοὶ τι φύσεως ἔργον, Πολύκρατες, ἐπεὶ σε φιλότιμον λόγων μουσικῶν ἔραστην ὑπαισιθάνομαι· φίλω γὰρ μηδὲν ἄγνωστον ἔχοιμι καλὸν τῶ Κυρηναίῳ πειθόμενος.

Galimas daiktas, jog Platono *Faidone* Tesėjo susidorojimas su labirinto pabaisa simboliškai siejamas su filosofo Sokrato – pašnekovų sielų gelbėtojo misija; žr. *Faidonas* 58b ir T. Aleknieinės paaiškinimus (Vilnius: Aidai, 1999, 126, 133), taip pat plg. *Eutidemus* 291b. Toliau išangos tekste minimi įvairūs mitiniai siaubūnai, tačiau ne pats Minotauras.

²⁰ Tuos pačius „Kirėniečio“ žodžius mini *Gamtos klausimų* filosofas Antistenas, pasiryždamas „išvesti“ pašnekovą Polikratą iš keblaus klausimo sukurto labirinto, – *Quaest. phys.* 13, 7–8, žr. ankstesnėje pastaboje cituotą tekstą. Manoma, jog autorius čia cituoja kirėnietį Kalimachą, – plg. Kalimachas, fr. 620 (Pfeiffer) ir N. G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, London, 1983, 59. Schreinerio manymu (239, n. 4; tokios nuomonės buvo ir Osipova, žr. 17 pst.; 195, 1 bei Mihăescu, 17, 1), sentencijos autorius „Kirėnietis“ veikiau būtų sokratikas Aristipas iš Kirėnės, dažnai (antai Diogeno Laertiečio, Strabono ir Plutarcho) vadintas „kirėniečiu“. Neišliko joks iš Aristipui priskiriamų „sokratinių“ dialogų ir istorinių veikalų. Nuoroda į Aristipą atitiktų Teofilakto domėjimąsi Sokrato aplinka; Platonas, Sokratas, Kritijas, Alkibiadas, Antistenas, Aksiochas – Teofilakto *Laiškų* personažai.

(3) *Fil.*: Mielai paklausčiau, dukrele, kaip tau neseniai pavyko grįžti į gyvenimą? Tačiau neišveikiamas nepatiklumas vis dar sulaiko nuo kalbos ir tarsi vadelės neleidžia trauktis nuo nebylumo, – gal mums tik vaidenasi kokie apgaulingi stebuklai? (4) Juk tu taip ilgai buvai negyva, vaikeli, nuo tol, kai į karaliaus rūmus įsiveržė geležimi apsikaustęs Kalidono tironas, tas kiklojų padermės pusbarbaris, netramdomai garbingą purpurą niekinęs kentauras²¹, karaliaus valdžią prilyginęs girtavimo žygdarbiams. Apie kita patylėsiu, gerbdama savo padorumą ir klausytojų orumą. (5) Tada ir man, dukrele, teko patirti ostrakizmą ir trauktis iš karališkosios stijos²² ir negalėjau kelti kojos į Atiką, kai tas trakiškis Anitas²³ nužudė Sokratą,

²¹ Tais pačiais žodžiais uzurpatorius Fokas (602–610) išvadintas pagrindiniame „Istorijos“ tekste, 8, 10, 4: τὸν Καλυδόνιον τύραννον, τὸν τῆς σώφρονος ἀλουργίδος ἀσελγέστατον Κένταυρον [...] ὁ μὲν βάρβαρος τύραννος. Graikų mitologinė tradicija pasakoja apie Heraklio pergalę prieš Erimanto (ne Kalidono, kaip šiame Teofilakto tekste) šerną ir kentaurus, o Teofilaktas (žr. tolesnį įžangos tekstą 6, 9) noriai pasinaudoja imperatoriaus Heraklijaus (imp. 610–641) mitinio „eponimo“ įvaizdžiu. Toks panegirinis imperatoriaus gretinimas su Herakliu buvo paplitęs Heraklijaus valdymo laikų „propagandinėje“ literatūroje; plg. Georgijus Pisisietis, *De expeditione Persica* 3, 350–354, *In bonum patricum* 1–9, *Bellum avanicum* 57, *Heraclius* 1, 65–79; 2, 19–23 etc. Kaip ir Heraklis, Heraklijus laimi civilizuotos tvarkos kovą su „barbarišku“ necivilizuotų pabaisų pasauliu – plg. Georgijus Pisisietis, *In Heraclium ex Africa redeuntem* 14–23. Kita vertus, žodžiai apie „kiklojų padermę“ gali priminti „protoistoriko“ Odisėjo (plg. *prooem.* 6–10) patirtį.

²² Konstantinopolio „karališkąją stoją“ mini Agatijas 3 *Istorijos* knygos įžangoje (3, 4): čia teisininko amatu besiverčiantis autorius turįs „nuo saulėtekio iki saulėlydžio“ vartyti teisės foliantus, stokodamas laiko kilniam istoriko darbui (žr. *ibid.* 1–3). Kita vertus, akivaizdu, jog žodžiai apie „karališkąją portiką“, kaip ir specifinė V a. pr. Kr. taikyta atėniečių ostrakizmo procedūra (ἐξωστρακίσθη), turi priminti istorinius Atėnus – tęsdama Filosofija sakosi negalėjusi kelti kojos į *Atiką*.

²³ Anitas laikomas pagrindiniu ir įtakingiausiu kaltintoju Sokrato byloje (plg. Platonas, „Sokrato gynimasis teisme“ 18b: τοὺς ἀμφὶ Ἄνουτον, 29c, 30b, 31a, Diogenas Laertietis 2, 38), nors formaliai kaltinimą iškėlė

mano karalių²⁴. (6) Bet vėliau Heraklio palikuonys²⁵ išgelbėjo mane ir sugrąžino pilietybę, apvalė rūmus nuo sutepties ir štai apgyvendino mane dvaro šventovėje. (7) Tad rūmuose vėl skamba mano balsas ir mano kuriamos senos atiškosios giesmės. Štai kodėl man dabar puikiai einasi. O kas ir kaip išgelbėjo tave, dukrele?

(8) *Ist.*: Karaliene, esu tikra, kad pažįsti didįjį visai gyvenamajai žemei primininkaujantį archijerėjų²⁶.

Melėtas (plg. *Sokrato gynimasis* 19b, 24c et al.) ir būtent apie Melėtą *Eutifrono* Sokratas prie archonto karaliaus stijos (περὶ τὴν τοῦ βασιλέως στοῶν) kalbasi su Eutifronu savo teismo išvakarėse (*Eutifronas* 2a sqq). „Trakiškiu“ Anitu uzurpatorius Fokas autoriaus pavadintas dėl jo kilmės.

²⁴ Dialogo Filosofija kalba apie imperatorių Maurikijų. Jį ir jo sūnus 602 m. nužudė Fokas.

²⁵ Šįkart autorius veikiausiai turi omenyje ne tik imperatorių Heraklijų, bet ir jo tėvą, Maurikijaus valdymo laikų karvedį, tapusį Kartaginos egzarchu. Mitas apie Heraklio palikuonių sugrįžimą į Peloponesą suteikia tinkamą „teisėtą“ valdžios atkūrimo provaizdį.

²⁶ Dialogo klausėsi Teofilakto amžininkai veikiausiai be vargo suprato, *ka* taip pakylėtai šlovina Istorija ir Filosofija (žr. tolesnį tekstą 9–13), tačiau Naujųjų laikų skaitytojais ir interpretatoriais laikosi dviejų gana kategoriškų nuomonių, iš kurių tikrai nelengva pasirinkti. Viena vertus, pradedant de Boor *Index Graecitatis*, s. v. *περικλάθημαι* įprasta manyti, jog čia kalbama apie patriarchą Sergijų. Tokią nuomonę pakartoja paaishkinimų rusiškam *Istorijos* vertimui autorė (Feofilakt Simokatta, *Istorija*, 195, 5) bei jos kolega iš Bukarešto (Teofilakt Simokata, *Istorie Bizantinā*, 18, 6), jai pritaria ir dviejų naujų *Istorijos* vertimų autoriai – žr. Schreiner, 240–241, n. 12 ir Michael ir Mary Whitby, 4, 9–10. Iš tiesų pašnekovės šlovinamąjį vadina ἀρχιερέως (8), ἱεροφάντης (11) ir kalba jį pasiekus iškiliausią „teologijos“ viršūnę (11). Dar svarbiau yra tai (mat visi minėti žodžiai galėjo būti pasakyti ir apie *imperatorius*, žr. Frendo, 144–145, n. 11), jog skaitant dialogą susidaro gana aiškus išpūdis, kad nuo šios vietos kalbamasi apie *kitą* asmenį, bent jau pašnekovės niekaip neparodo, jog jūdviejų „gelbėtojas“ esąs tas pats.

Kita vertus, tapatinimo su Heraklijumi šalininkai (žr. A. Pertusi, *Giorgio di Pisdia Poemi. I. Panegirici epici*, StPB 7, Ettal, 1959, 12, n. 2; Hunger, 315, n. 138–39; Frendo, 144–45, n. 11) mano, jog tariamas Filosofijos nežinojimas apie Istorijos gelbėtoją tėra būdas sukelti dar vieną to paties asmens liaupsinimo bangą. Pasak Frendo (*loc. cit.*), lemiamu argumentu Heraklijaus as-

Fil.: Žinoma, dukrele. Jis labai senas mano draugas ir mieliausias turtas.

(9) *Ist.*: Vadinasi, karaliene, pati būsi radusi atsakymą. Jis suteikė man gyvybę, tarsi iš kampo ištraukė iš nežinios, prikėlęs lyg Alkestę kažin kokio pikta nuvejančio Heraklio galia²⁷. Kilniai priėmė mane į savo namus, aprenge spindinčiu drabužiu ir papuošė aukso vėrinium. (10) Šis dieviškasis žmogus suteikė spindesio mano galvą puošiančiam plaukų kuodui, – štai ant jo puikuojasi auksinė „cikada“²⁸, ir pašlovino šiuo susirinkimui, suteikęs draugiškai iškeltą kalbovo pakylą ir saugią žodžio laisvę.

(11) *Fil.*: Dukrele, žaviuosi didinga hierofanto dvasia, – kokį ilgą gerų darbų kelią jis nuė-

jo, pakilęs iki aukštos teologijos keteros ir įsikūręs pačioje dorybių viršūnėje. Rūpi jam ir žemesnio pasaulio²⁹ vertybės, o jo gyvenimas atiduotas iškiliausiems žodžiams³⁰, mat ir žemiškojo pasaulio jis nenori palikti negražaus bei netvarkingo. Tokius norėčiau matyti savo gerbėjus³¹! (12) Arba jis palieka žemės kūną atsidėdamas filosofijai³², arba pats mąstomasis žinojimas³³, apsvilkęs kūną, gyvena kaip žmogus tarp žmonių³⁴.

(13) *Ist.*: Tikrai nuostabų, karaliene, nupynei liaupsių vainiką. Gal norėtum trumpam prisėsti prie šio platano, – jis išsikerojęs, o avinėlio medis nuostabiai aukštas ir pavėsinigas³⁵.

(14) *Fil.*: Tad ženki pirmyn³⁶, mano vaike, ir tarsi lenktynių pradžios juostą nutiesk uo-

mens naudai gali būti Istorijos dar kartą (plg. *dial.* 6 ir paaiškinimus) prisimintas Heraklio žygdarbių epizodas (*dial.* 9). Manydami, jog kalbama apie patriarchą, tokią pat simbolinę prasmę, kaip ankstesnėje Filosofijos kalboje, Heraklio vardui galėtume suteikti tik tuo atveju, jei žodžius apie „Heraklio galią“ suprastume kaip veikimo „įrankio“ nurodymą. Tačiau vaizdas būtų pernelyg sudėtingas ir vargiai derantis patriarcho ir imperatoriaus santykiams apibūdinti. Imperatoriui veikiau nei patriarchui tiktų ir Filosofijos žodžiai (*dial.* 11), esą šlovinamasis ir žemiškojo pasaulio (κόσμος) nenori palikti nesutvarkyto (ἀκόσμητον). Kita vertus, neturėtų stebinti, jei imperatorius vaizduojamas kaip didžiausias Filosofijos numylėtinis ir mylėtojas (*dial.* 8), o idealiam filosofui priskiriamas etinis ir teorinis (teologija – filosofijos mokslų viršūnė) tobulumas (*dial.* 11–12).

²⁷ Plg. ankstesnį paaiškinimą.

²⁸ Į plaukus auksine „cikada“ įsegtas kuodas (κρωβύλος) – Tukidido *Istorijos* įžangoje (1, 6, 3) minimas prabangios atėniečių senovės ženklas; žr. Jacqueline de Romilly paaiškinimus *ad loc.*, Thucydide, *La guerre du Péloponnèse*, livre I, Paris: Les Belles Lettres, 1990, 4, n. 1. Taip pat plg. Himerijus, *Or.* 44, 27–31: οὐκ ἐξ ἐλέφαντος ὄμος τῶν Πελοπιδῶν τὸ γινώρισμα, οὐ πτέρνης τάχως ὀξύτατον τῶν Περσειδῶν τὸ ἐγκώμιον, οὐ κρωβύλος χρυσοῦς ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνακείμενος τῶν Κερροπιδῶν τὸ σύμβολον... ir Teofilakto *Laiška* 69, 2: (Καλλιόπη Λαῖδι) Κρωβύλω καὶ τέττιγι ὁ Γοργίας σεμνύνεται μήπω τοῖς ἰούλοις κατασκευάσας τὸ πρόσωπον. Istorijos žodžius veikiausiai reikia suprasti kaip nuorodą į Istorijai sugrąžintą prabangią galimybę vėl puoselėti senąjį Atikos mėną. Tokią pat galimybę atgavusi džiaugiasi ir Filosofija (*dial.* 7): καὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀρχαῖα καὶ Ἄττικὰ μουσοργῶ κελαδῆματα.

²⁹ Žemesnės, po Mėnuliu esančios, ὑπὸ σελήνην παυλοιο srities.

³⁰ πανάριστοι λόγοι – geriausi, iškiliausi žodžiai, svarstymai, mintys. Filosofija veikiausiai kalba apie savo pačios ir I(i)storijos tekstus bei mokslus.

³¹ τῶν ἐμῶν (sc. σοφίας) ἐραστῶν, t. y. tikrus filosofus.

³² σώματος ἐκτός φιλοσοφεῖ ἐπὶ γῆς, ἢ φιλοσοφία σωματωθεῖσα μετὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος ἀναστρέφεται. idealą.

³³ θεωρία.

³⁴ Tais pačiais žodžiais Teofilakto „Kritijas“ baigia savo laišką „Plotinui“, *Ep.* 1: Πλωτῖνος γὰρ ἢ σώματος ἐκτός φιλοσοφεῖ ἐπὶ γῆς, ἢ φιλοσοφία σωματωθεῖσα μετὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος ἀναστρέφεται.

³⁵ Tai beveik pažodinė Platono *Faidro* 230b citata. Frenco (*History and Panegyric*, 145, n. 14) pastebi, jog Filosofija ir Istorija įsitaisto pasiklausyti *Istorijos* įžangos, kaip Sokratas ir Faidras – pagrindinio pokalbio akstinu tapsiančios Lisijo kalbos. Platono dialogo Sokratą peizažinė *Faidro* idilė įkvepia žodžiams apie sireniškus cikadų kerus (230b–c, 258e–259d). Muzikos kalba, prisimindamos ir Odisejo nuotyki su sirenomis, prabyla ir po *Faidro* augmenija įsikūrusios ōriosios dialogo įžangos pašnekovės. Po platano, semdamiesi gaivaus vėjelio įkvepimo ir klausydami cikadų muzikavimo, kalbasi ir Teofilakto *Gamtos klausimų* pašnekovai – *Quaest. phys.* 19, 12–14; 21, 5; 30, 12. *Faidro* peizažo avinėlio medis (ἄγνος) pasirinktas ir Metodijaus Olimpiečio *Desimties mergelių puotos* „dekoracijai“.

³⁶ Tais pačiais žodžiais (πρόαγε δὴ) Faidras (*Faidras* 227c 1) ragina Sokratą eiti prie būsimojo pokalbio vietos; plg. *Quaest. phys.* 19, 15.

liems klausytojams³⁷ savo kalbos įžangą. O aš įdėmiai tavimi seksiu ir kaip anas itakietis, neužsikimšdama ausų klausysiuos sireniškųjų pasakojimų³⁸.

- (15) *Ist.*: Ką gi, karaliene, paklusiui ir paliesiu istorijos lyros stygas. O tu būk muzikaliausias mano plektras, nes esi mokslo Okeanas ir žodžių Tetidė, ir visas žavesys yra tavyje tarsi *sala, juosiamą vandenyno bekraščio*³⁹.

*Visuotinės istorijos [Ižanga]*⁴⁰

- (1) Žmogus turėjo pasipuošti ne tik gamtos suteiktomis gėrybėmis, bet ir savo išrastais dalykais. Nes turi protą⁴¹, dievišką ir tikrai įstabų dalyką. Jo padedamas jis išmoko gerbti ir garbinti Dievą⁴², tarsi veidrodyje regėti savo prigimtį⁴³, ir sugebėjo perprasti savo

³⁷ Žodis *φιλακροάμων* neįtrauktas į Liddel-Scott-Jones *Graikų kalbos žodyną*. Regis, pirmas ir dažnai jį vartojęs autorius buvęs Aleksandrijos patriarchas, gausių teologinių raštų autorius Kirilas (IV a.). Šio žodžio vartosenos pavyzdys primena, jog VII a. pradžios krikščionis ir senosios literatūros gerbėjas žodžio meno mokėsi ne vien iš Atikos rašytojų.

³⁸ Plg. *Odisėja* 12, 39–55, 154–200. Kažin ar pats autorius siekė būtent tokio efekto, tačiau atrodo, jog garsus *Odisėjos* epizodas čia paminėtas itin taikliai, – Odisėjas buvo pakankamai smalsus, kad panorėtų išgirsti sirenų balsą (plg. Cicero, *De finibus* 5, 18: *sapientiae cupidus* ir Frendo, 145–6, n. 16), bet ir gana atsargus – pririštas jis tegalėjo išklausyti vien „reklamine“ mirtinai pavojingo sirenų pasakojimo *įžangą*. Ir Teofilakto Filosofija kol kas ketina įdėmiai klausytis Istorijos įžangos, nors, regis, nusiėkusi išgirsti ir visą „sireniškai“ kerintį pasakojimą.

³⁹ Paskutiniai Istorijos žodžiai cituoja *Odisėjos* 10, 195 eilutę.

⁴⁰ Rankraštyje dialogą nuo įžangos skiria veikalo pavadinimas ir turinio santrauka.

⁴¹ *λόγος*, artikuoliuotos kalbos ir mąstymo galią.

⁴² Plg. Platonas, *Protagoras* 322a.

⁴³ Nissen („Das Prooimium zu Theophylakts Historien und die Sophistik“, *Byzantisch-neugriechische Jahrbücher* 15/1939, 5) siūlo šiuos žodžius palyginti su Isokrato *Nikokliu*, 7: *λόγος ἀληθῆς καὶ νόμιμος καὶ δίκαιος ψυχῆς ἀγαθῆς καὶ πιστῆς εἶδωλόν ἐστιν*. Taip pat plg. Dionisijus Halikarnasietis, *Romos senovė* 1, 1, 3: *ἐπεικῶς γὰρ ἅπαντες νομίζουσιν εἰκόνας εἶναι τῆς ἐλάστου ψυχῆς τοῦς λόγους*.

sandaros tvarką. (2) Protu, nuo išorės stebėjimo pasitraukę prie paties mąstymo, žmonės gręžiasi į pačius save ir atskleidžia savo sukūrimo slėpinius⁴⁴. (3) Protas padovanoto žmonėms daugelį gėrybių ir yra puikiausias gimties padėjėjas, – (4) ką ši praleido, jis geriausiai pabaigė: kai ką pagražino regai, kai ką padarė malonesnį skoniu, kita įtempė arba sušvelnino lytėjimui, o kai ką muzikaliai sudėjo klausai, kerėdamas sielą skambesio apžavais ir traukdamas klausytis⁴⁵.

- (5) Argi jis nėra ir įtaigiausias amatų žinovas? Iš vilnos nuaudė dailų chitoną, iš medžio žemdirbiams padirba plūgo rankeną, jūrnikams – irklą, o kariams – įvairių nuo karo pavojų ginančių skydų. (6) O vertingiausia yra tai, jog jis sukrovė didžiausią istorijos patirties lobį – klausai džiaugsmą, sielai pamokas, nes niekas labiau už istoriją nevilioja smalsių sielų. (7) Tai puikiai paliudija vienas Homero rašto pasakojimas⁴⁶: ką tik jūros bangų ant kranto išmestas Laerto sūnus vieši karaliaus Alkinojo rūmuose, kur jį supa didelis svetingumas. (8) Laivo sudužimo nelaimę išgyvenusiam, nuogam ir išsekusiam Odisėjui paruoštas spindintis drabužis ir suteikta garbė valgyti prie kara-

⁴⁴ Šis teiginys priklauso senai ir labai turtingai svarstymų apie priesaką „Pažink save“ tradicijai. Istorinį matmenį tokie apmąstymai įgyja filosofijos istorijos kontekste, kai kalbama apie „etikos“, žmogiškųjų dalykų mokslo pradžią ir tokio mokslo pradininką Sokratą; plg. Ciceronas, *Tuskulo pašnekesiai* 5, 10, *Akademika* 1, 15, *Brutas* 31. Teofilakto įžangos svarstymo istoriškumas veikia retorinis, – neatrodo, kad tekste pavartotos praeities laiko formos numatytų kokią nors tikrą žmogaus „mąstymo atradimo“ (plg. garsaus Bruno Snell veikalo pavadinimą *Entdeckung des Geistes*) istoriją.

⁴⁵ Platoninės pakraipos Filosofija kažin ar sutiktų šlovinti protą (*logos*) už tai, kad padarė pasaulį „minkštesnį“ ir „patrauklesnį“ žmogaus jauslams. Kita vertus, toks proto kaip civilizuoto gyvenimo kūrėjo liaupsinimas (taip pat žr. *prooem.* 5) negali nepriminti V a. Atėnų sofistinio sąjūdžio nuotaikų.

⁴⁶ *Odisėja* 6–13, 17. Apie savo kelionės vargus Odisėjas pasakoja nuo 9 iki 12 poemos giesmės.

liaus stalo⁴⁷. Atklydėlis gavo galimybę laisvai kalbėti ir be baimės dėstyti savo pasakojimą. (9) O fajakai taip džiaugėsi girdėdami jo istoriją⁴⁸, kad pamiršę vyną, tarsi puota būtų teatras, ir įtempę ausis bei išsižioję nenuleido akių nuo vyro ir nė kiek nepavargę⁴⁹, nors pasakojimas buvo ilgas ir (10) ne sykį privertė nuliūsti, kadangi draugijai teko panirti į baisių pavojų patirtį. Mat klausia yra nepasotinama smaližė, kai gauna pasivaishinti neįprastais pasakojimais. (11) Todėl ir matome, jog poetai pirmi pelnė auklėtojų šlovę: pamatę, jog žmonių sielos yra istorijos aistruolės⁵⁰, nepaliaujamai geidžia žinojimo ir trokšta negirdėtų dalykų, padirbo joms mitinių pasakojimą, apvilko prasimanymą iškalbos drabužiu, pagražino apgaulę ritmu⁵¹ ir tarsi apžavaus rašto juosta⁵² padabino savo stebuklą metrais⁵³. (12) Jų kerai⁵⁴ turėjo tokią galią, jog juos imta laikyti teologais⁵⁵, kuriuos lanko dievai, jų lūpomis atverdami

žmonėms savo gyvenimo dalykus, patirtus laimėjimus ir nesėkmes. (13) Tačiau istoriją galima laikyti bendra visų žmonių mokytoja, aiškinančia, ko verta imtis, o ką palikti kaip nenaudinga⁵⁶. Geriausiai dalyką išmanantys karvedžiai tokie tampa dėl jos, nes ji žino, kaip išdėstyti pajėgas ir gudriai surengti priešui pasalą. (14) Per svetimias nelaimes padaro juos apdaresnius, tiesindama kelią ankstesnių klaidų pavyzdžiu, o kitų sėkmėmis – laimingesnius, ant kuklaus pagrindo iškeldama galingas dorybės viršūnes. (15) Seniui ji – tarsi vedlys ir lazda, o jaunam – puikiausias ir išmintingiausias auklėtojas, nes turtinga patirtimi tarsi prazildina jauną galvą ir iš anksto suteikia laikui bėgant pamažu ateinantį žinojimą. (16) Jos ir aš skubu imtis, nors užduotis pranaksta mano gebėjimus, – kalba neturi kilnumo, mintys stiprumo, žodžių tvarka nedaili, o bendra dėstyimo sąranga visai nemėniška⁵⁷. O jei kas nors iš būsimo mano pasakojimo kam nors pasirodys miela, tegu laiko tai laimės dalyku, kadangi išmanymas čia niekuo dėtas⁵⁸.

⁴⁷ Kaip teisingai pažymėjo Nissenas (*op. cit.*, 7), *Odisėjos* pasakojimo apie svetingą Odisėjo priėmimą Alkinojo rūmuose parafrazė verčia prisiminti dialogo Istorijos žodžius apie jos pačios laimingą sugrįžimą į gyvenimą imperatoriaus Heraklijaus (?) rūmuose (*dial.* 9–10).

⁴⁸ τὰ τῆς ἱστορίας. Autorius veikiausiai neatsitiktinai Odisėjo pasakojimus pavadina „istorija“, norėdamas senu garbingu Homero poemos pavyzdžiu parodyti, kaip *istorija* veikia sielas.

⁴⁹ Plg. *Odisėja* 11, 333 sq (= 13, 1 sq): οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῆ, κληθηθῶν δ' ἔσχοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα.

⁵⁰ φιλοῖστορες.

⁵¹ Pažodžiui „padažė akis“, στειβίζουσι.

⁵² κεστοῖς θελεκτηρίοις. Tokią kerinčią juostą turėjusi Afroditė – *Iliada* 14, 214–215: καὶ ἐπὶ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα / ποικίλον, ἔνθα δέ οἱ θελεκτήρια πάντα τέτυκτο.

⁵³ Plg. Isokratas, *Euagoras* 10.

⁵⁴ ψυχαγωγία.

⁵⁵ Θεολόγοι, kalbantys apie dievus, apie dieviškuosius dalykus. Aristotelis „teologais“ vadina Hesiodą ir kitų seniausių teogonijų autorių (*Metafizika* 1000a 9, 1071b 27, 1075b 26, 1091a 34; plg. *ibid.* 983b 29, *Meteorologika* 353a 35); taip pat žr. Plutarchas, *Sula* 36, 3, 9 (Φερεικὸν τὸν θεολόγον), Platonas, *Válstybė* 379a (θεολογία). „Teologais“ vadinti ir pranašai bei žyniai; plg. Filolajas fr. 14, 20 (οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντιες); žr. Nissenas, *Das Prooemium*, 11–12.

⁵⁶ Paskutinė įžangos dalis (13–15) konpektiškai dėsto tradicinių istorijos liaupsių bendrybes. Pradedant Liebericho tyrinėjimu (*Studien zu den Proömien*, 1, 29; 2, 17 sq) įprasta Teofilakto teiginius lyginti su Diodoro Siciliečio *Istorijos bibliotekos* įžanga: *prooem.* 13 ~ Diodoras, *Hist.* 1, 1, 2; 14 ~ Diodoras 1, 1, 4; 15 ~ Diodoras 1, 1, 5, – tačiau pastebėtas panašumas gana paviršinis, ir, jei tikėsime Polibijaus žodžiais (*Istorija* 1, 1, 1–3) apie gausią istorijos liaupsių tradiciją, turėsime pripažinti, jog Teofilaktas čia pakartoja ne Diodoro veikalo, o veikiau bendresnes įvadininių istorijos šlovinimų mintis.

⁵⁷ „Neprofesionali“, ἀτεχνότατον. Istorinio dėstyimo „technika“, τέχνη, ko gero, išties nėra stipriausia Teofilakto talento dalis. Klasikinės istoriografijos akimis žiūrint, neklasikinis jo *Istorijos* stilius sulaukė kritikos, gerokai stipresnės už paties autoriaus retorinius (?) perspėjimus.

⁵⁸ Tai paskutinė iš daugelio *Istorijos* įžangos kuklumo deklaracijų: Istorija elgiasi kaip pagarbi karalienės Filosofijos mokinė, abi dialogo pašnekovės skelbia esančios atgaivintos ir išaukštintos galingo bei išmintingo valdovo dėka, pagaliau pats būsimojo veikalo autorius sakosi esąs per silpnas kilniam istoriko darbui.

Seniausiam Teofilakto *Istorijos* rankraštyje (*Vaticanus graecus* 977) įžanginis dialogas surašytas prieš veikalo pavadinimą ir turinio santrauką, kuri, kaip parodė tyrinėjimai, priklauso nuo patriarcho Fotijaus pateiktosios⁵⁹. Dėl neįprastos dialogo vietos, kaip ir dėl minėto formos unikalumo, tyrinėtojams kilo mintis, esą dialogą su *Istorija* susiejo tik vėlesnė rankraščių tradicija⁶⁰. Tačiau dialogo pabaiga aiškiai kalba apie būsimosios *Istorijos* įžangą, kita vertus, ji, nors ir labai netiesiogiai ir itin išradingai, pasakoja apie svarbias istorines veikalo atsiradimo aplinkybes, o įprastesnio pavidalo įžanga nieko nepraneša apie šiuos tradiciškai prooimijuje istorikų pasakomus dalykus⁶¹. Todėl visai nesinori pritarti ir gerokai nuosaikesnei Schreinerio nuomonei, esą pats autorius savo *Istorijai* pritaikęs anksčiau atskirai sukurtą dialoginę miniatiūrą⁶². Be to, labai sunku įsivaizduoti, kokia kita proga ir kokio kūrybinio sumanymo kontekste toks nepriklausomas dialogas galėjo būti sukurtas⁶³.

Dialogo *Istorija* ir Filosofija kalbasi apie neseniai išgyventą tremties (Filosofija) ir laikinos mirties (*Istorija*) patirtį. Keli XX a. pradžios istorikai manė, jog Teofilakto dialogas liudija, kad Konstantinopolio universitetas buvo uždarytas Foko valdymo metais ir tik Heraklijaus vėl atgaivintas⁶⁴. Vėlesnių bei atsargesnių tyrinėtojų nuomone, dialogo turinys leidžia daryti

išvadą tik apie aukštųjų studijų atsigavimą bei suintensyvėjimą, susijusį su Heraklijaus valdymo pradžia⁶⁵. Vis dėlto tiesiogiai su aukštųjų studijų likimu galėtų būti susijęs tik Filosofijos pasisakymas, kadangi jokių instutualizuotų *istorijos* studijų Konstantinopolyje niekada nėra buvę, o norėdamas sukurti atsigavusių arba atgijusių „universitetinių“ mokslų pokalbį, autorius veikiau turėjęs pasirinkti Filosofijos ir jam pačiam labai artimos Retorikos pokalbio situaciją⁶⁶. Tačiau šįkart retorius Teofilaktas imasi *istorinio* veikalo, o jo dialogo *Istorijos* mirtis reiškia, jog teigiamas pasakojimas apie imperatoriaus Maurikijaus valdymo metus, – o būtent tokią istoriją ketina rašyti autorius, – buvo neįmanomas tol, kol valdžią turėjęs Maurikijaus žudikas. *Istorijos* žodžiai apie jai vėl suteiktą kalbovo pakylą ir saugią žodžio laisvę (*dial.* 10) turėtų reikšti, jog autorius gavo galimybę, o galbūt ir užsakymą parašyti kūrinį, reabilituojantį brutaliai nušalintą imperatorių.

Dialogo tarp iškilių dvasios mokslų situacija leidžia autoriui ne tik labai apibendrintai ir pakiliai kalbėti apie praėjusio dešimtmečio istorinę patirtį, bet ir gana išradingai ir itin poetiškai *liaupsinti* naują „humanitarinių mokslų“ globėją⁶⁷. Pačių Filosofijos ir *Istorijos* aukštinamas valdovas išties turėjo pasijusti labiau pamalontintas nei kelis sykius ilgesnės Sozomeno *Bažnyčios istorijos* pradžioje surašytos panegirikos adresatas⁶⁸. Įspūdingesnė atrodė ir Filosofijos

⁵⁹ Schreiner, *op. cit.*, 14, Fotijus, *Biblioteka*, cod. 65.

⁶⁰ Tokią Teréz Olajos („Theophylaktos Simokattés ‘oikumeniké historia’ c. művének keletkezéstörténetéhez“, *Acta Universitatis Szegedinensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 57, 1980, 3–9) iškeltą prielaidą perteikia Schreiner, 13, 239, n. 1.

⁶¹ Plg. Schreiner, 14, Frendo, 150–151, n. 35.

⁶² Schreiner, 14, 239, n. 1.

⁶³ Kūrinėlis yra per trumpas, kad būtų parašytas kaip savarankiškas literatūrinis vienetas, kita vertus, nieko nežinome apie kokį nors Teofilakto dialogų rinkinį.

⁶⁴ Taip manusių autorių veikalus nurodo Schreiner, 239, n. 1.

⁶⁵ Schreiner, 239, n. 1, 240, n. 8 ir 11.

⁶⁶ Rankraščių (*Laiškų* pavadinime) Teofilaktui priskiriamas *σολοστωός* („advokatas“, patarėjas teisės klausimais) vardas leidžia spėti, jog jis turėjęs ir teisininko išsilavinimą. Teisės mokslas nuo pat pradžios buvo dėstomas Teodosijaus II 425 metais Konstantinopolyje įkurtame „universitete“.

⁶⁷ Šis globėjas veikiausiai buvo imperatorius Heraklijus. Apie tai ir apie kitokią nuomonę, teigiančią, jog *Istorija* kalba apie patriarchą Sergijų, žr. paaiškinimą Dialogo 8 tekstui.

⁶⁸ *Bažnyčios istorija, prooem.* 1, 1–18. Plg. Frendo, 150.

bei Istorijos vardu „kiklopo padermės tironui“ skelbiama „anatema“.

Teisėto ir kultūra globojančio valdovo liaupsinimas ir pirmtako uzurpatoriaus pasmerkimas buvo svarbi naujos valdžios oficialiosios propagandos užduotis⁶⁹. Tačiau panegirika gerajam ir invекtyva blogajam valdovui nėra įprastas *Istorijų* išangų elementas, – tiesiogiai imperatorių liaupsina tik minėta Sozomeno *Bažnyčios istorijos* išanga⁷⁰. Kur kas įprastesni ir tradiciškesni istorikų prooimijuose yra autobiografiniai motyvai. Antai Teofilakto pirmtakas, artimos stilistinės ir kultūrinės pakraipos kolega poetas ir istorikas Agatijas savo *Istorijos* išangoje ne tik gana atvirai ir išsamiai papasakoja, kaip ir kodėl ryžosi palikti nuo vaikystės mielą ir savą poezijos meną ir imtis rimto istoriko darbo, bet, prieš pradėdamas istorinį veikalą, dar patikslina, kuo yra vardu, iš kur kilęs, kas jo tėvas ir ką jis gyvenime dirba, nes toks esąs „istorikų paprotys“⁷¹. To paties „papročio“ jaučiasi priverstas laikytis *Romos senovės* autorius Dionisijus Halikarnasietis⁷². Sa-

vo vardą ir kilmę istorijos veikalo išangoje įrašė Hekatajus, graikų istoriografijos klasikai Herodotas ir Tukididas. *Žydu karo istorijos* autorius Juozapas Flavijus, be vardo ir kilmės, praneša, jog karo pradžioje pats kovėsis žydu pusėje ir buvo įtrauktas į tolesnę įvykių eigą⁷³, o Agatijo pirmtakas Prokopijus paaiškina ejęs Juliano kariuomenės vado Belisarijaus patarėjo pareigas⁷⁴. Teofilaktui taip pat gerai pažįstamos *Istorijos* autorius Diodoras pasakoja, iš kur kilęs, kaip išmokęs lotynų kalbą ir Romoje rinkęs medžiagą būsimam savo kūriniiui⁷⁵. Apie gyvenimą Romoje ir darbą prie veikalo apie seniausius Romos laikus kalba ir Dionisijus, savo veikalu norintis atsidėkoti miestui už mokslą ir kitas gėrybes⁷⁶, o tiesioginis Teofilakto pirmtakas „pasaulietinės“ istorijos autorius Menandras pasakoja apie jaunystės mokslus, nemeilę teisininko darbui, nugalėjusią aistrą vaidinimams bei sporto varžyboms, kol paties poezijos bei istorijos mūzų gerbėjo imperatoriaus Maurikijaus pavyzdys sugrąžinęs jį į rimtesnį bei naudingesnį istoriko kelią⁷⁷.

Istorikas Teofilaktas nepasako savo vardo, neužsimena nei apie gimtąjį miestą, nei apie amatą arba tarnybos aplinkybes. Įtikima atrodo Frenodo iškelta prielaida⁷⁸, esą atviras ir tiesioginis biografiškumas būtų ir nereikalingas, ir netinkamas, autoriui (arba skaitovui?) iškilmingai deklamuojant naują istorinį kūrinį aukštųjų istoriko globėjų akivaizdoje. Vis dėlto Filosofija ir Istorija ne tik liaupsina valdovą, bet ši bei tą

⁶⁹ Tą patį naujos ideologijos poreikį tenkino Teofilakto amžininko Georgijaus Pisdiečio panegirinės poemos; apie tai žr. Frenodo, 149.

⁷⁰ Kita vertus, Agatijas savo *Istorijos* išangoje (*prooem.* 16–20) negaili žodžių, smerkdamas, pasak jo, amžininkams labai būdingą paprotį istoriniame veikalė pataikauti esamos valdžios atstovams, o mirusiuosius keikti arba geriausiu atveju pamiršti. Tačiau liaupsės nesandios tikroji istorijos užduotis (17: καίτοι ἐγκωμίῳ μόνῳ προσήκειν οἱ ταῦτα δεινοί φασι τὰ προσόντα ὄψων ἀγαθὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἐξαιρεῖν· ἱστορία δὲ ἐπαινεῖν μὲν καὶ ἦδε τοὺς εὖ τι δράσαντας οὐ πάμπαν ἀναίνεται, οὐ μὴν τοῦτό γε σκοπὸν, οἶμαι, καὶ γνῶρισμα ἔχειν ἐθέλει) ir pats Agatijas siekia dėstyti nepagražintą tiesą, ἀληθίζεσθαι (20). Kur kas lakoniškiau panašią mintį *Istorijos* išangoje dėsto ir Prokopijus, *Justiniano karų istorija* 1, 1, 4–5.

⁷¹ *Istorija, prooem.* 14: δηλωτέον δὲ πρότερον ὅστις τέ εἰμι καὶ ὅθεν, τοῦτο δὴ τὸ τοῖς ζυγγραφεῦσιν εἰθισμένον. ἐμοὶ Ἀγαθίας μὲν ὄνομα, Μύρινα δὲ πατρίς, Μεμνόνιος δὲ πατήρ, τέχνη δὲ τὰ Ῥωμαίων νόμιμα καὶ οἱ τῶν δικαστηρίων ἀγῶνες.

⁷² *Romos senovė* 1, 1, 1: τοὺς εἰωθότας ἀποδίδουσαι τοῖς προοιμίαις τῶν ἱστοριῶν λόγους ἤκιστα βουλόμενος ἀναγκάζομαι περὶ ἑμαυτοῦ προειπεῖν; 1, 8, 4: ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν Διονυσίος εἶμι Ἀλεξάνδρου Ἀλικαρνασεύς.

⁷³ *Žydu karo istorija* 1, 3, 3–5: Ἰώσηπος Ματθίου παῖς ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεὺς, αὐτὸς τε Ῥωμαίους πολεμήσας τὰ πρῶτα καὶ τοῖς ὕστερον παρατυχῶν ἐξ ἀνάγκης.

⁷⁴ *Justiniano karų istorija* 1, 1, 1. 3.

⁷⁵ *Istorija* 1, 4, 2–4. Ankstyvųjų Bažnyčios istorijų autoriai, galbūt Eusebijaus pavyzdžiu, neprisistato.

⁷⁶ *Romos senovė* 1, 6, 5–1, 7, 4.

⁷⁷ *FHG* 4, 201–202 Müller.

⁷⁸ Frenodo, *op. cit.*, 149.

pasako ir apie filosofu ir istoriku save laikančio autoriaus biografiją. Teofilaktas istorikas manosi esąs Menandro *Istorijos* tęsėjas, o šis, regis, buvo miręs Maurikijaus valdymo pabaigoje⁷⁹. Jeigu jaunas Teofilaktas savo ankstyvąjį filosofinio pobūdžio veikalą *Apie skirtąją gyvenimo baigtį* spėjo parašyti Maurikijaus valdymo pabaigoje ir pelnė šokią tokią filosofo reputaciją, žodžiai apie Filosofijos po „karaliaus Sokrato“ mirties patirtą tremtį galėtų būti laikomi nuoroda į paties autoriaus likimą⁸⁰. Kad ir kaip būtų, Filosofijos tremtis gali reikšti ir paties filosofo Teofilakto išgyventus sunkius laikus, o Istorijos mirtis – kad jis tik dabar gavo progą parašyti istorinį kūrinį.

Dialogo Filosofija nebuvo mirusi, tik pasitraukusi iš valdovo rūmų. Pats Teofilaktas Foko valdymo (pasak dialogo Filosofijos, „siantėjimo“) metais turėjo parašyti savo *Gamtos klaušimus*, galbūt ir veikalą *Apie skirtąją gyvenimo baigtį*⁸¹ ir vien todėl nebūtų linkęs kalbėti apie Filosofijos mirtį. Kita vertus, klasikinei graikų filosofijai labai neabejingas autorius veikiausiai tiesiog nedrįstų tarti žodžių apie Filosofijos mirtį, laikydamas tokį sąvokų derinį neįmanomą, nes Filosofija iš esmės įveikia mirtį ir mirtingumą. Kita vertus, ne mažiau paradoksalus atrodo teiginys apie *istorijos mirtį*, turint omenyje, jog istorinių veikalų autoriai, pradedant bent jau Herodotu, dažnai aukština istoriją kaip vienintelį vaistą nuo gyvenimo tėkmės nenumaldomai nešamos užmaršties. Istorija daro nemirtingą mirtingų žmonių gyvenimą, išskiliems žmonių darbams dovanodama amžiną šlovę, o niekingiems užtraukdama tokią pat patvarią gėdą⁸². Itin iš-

⁷⁹ Plg. Hunger, 310.

⁸⁰ Taip spėja Frendo, 150.

⁸¹ Jei nebuvo jo parašęs dar anksčiau, Maurikijaus valdymo pabaigoje.

⁸² Plg. Herodotas, *Istorija, prooem.*: Ἡροδότου Θουρίου ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα

kalbingai istoriją kaip Dievo apvaizdos dovanotą vaistą nuo istorinės mirties giria poetas ir istorikas Agatijas⁸³.

Tačiau istorinė Istorija, tam tikrų mirtingą gyvenimą įamžinti pasiryžusių asmenų kuriam istoriografija, ir pati gali laikinai numirti, kaip gali „numirti“ ir filosofija, jeigu empirinis istorinis gyvenimas nepalieka jai galimybės veikti. Filosofinių raštų (ir ne tik raštų) kontekste Sokrato mirtis virto jei ir ne filosofijos gimimo, tai bent jau išpūdingiausios jos manifestacijos

μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλησι, τὰ δὲ βαρβάρουσι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται; Diodoras Sicilietis, *Istorijos biblioteka* 1, 2, 3–5: πάντες γὰρ ἄνθρωποι διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν βιοῦσι μὲν ἀκαριαῖόν τι μέρος τοῦ παντὸς αἰῶνος, τετελευτήκασι δὲ πάντα τὸν ὑστερον χρόνον [...] τοῖς δὲ δι' ἀρετὴν περιποιησαμένοις δόξαν αἰ πράξεις ἅπαντα τὸν αἰῶνα μνημονεύονται, διαβώμεναι τῷ θειοτάτῳ τῆς ἱστορίας στόματι. καλὸν δ' οἶμαι, τοῖς εὖ φρονούσι θνητῶν πόνων ἀντικαταλλάξασθαι τὴν ἀθάνατον εὐφημίαν [...] **τὰς ἀρετὰς αὐτῶν τῆς ἱστορίας ἀπαθανατιζούσης.** τὰ μὲν γὰρ ἄλλα μνημεῖα διαμένει χρόνον ὀλίγον, ὑπὸ πολλῶν ἀναιρούμενα περιστάσεων, ἡ δὲ τῆς ἱστορίας δύναμις ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διήκουσα τὸν πάντα τᾶλλα λυμαινόμενον χρόνον ἔχει φύλακα τῆς αἰωνίου παραδόσεως τοῖς ἐπιγινόμενοις; Dionisijus Halikarnasietis, *Romos senovė* 1, 1, 2; 6, 3: ἐξ ἧς ἀκριβῶς γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ δικαιοτάτα τῶν ἔργων· τοῖς μὲν ἐκπεληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς δόξης αἰωνίου τυχεῖν καὶ πρὸς τῶν ἐπιγινόμενων ἐπαινεῖσθαι, **ἂ ποιεῖ τὴν θνητὴν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ θεῷ καὶ μὴ συναποθνήσκειν [αὐτῆς] τὰ ἔργα τοῖς σώμασι,** Prokopijus, *Apie Justiniano karus* 1, 1, 1, *Slaptoji istorija* 1, 8–9, Teodoretas, *Bažnyčios istorija* 4, 5–14 (Parmentier-Scheidweiler).

⁸³ *Istorija, prooem.* 1–3: [...] (3) οὐ γὰρ οἶμαι κοτίνου γε ἔνεκα καὶ σελίνου οἱ Ὀλυμπιονῆikai <καὶ Νεμεονῆikai> ἐν ταῖς κονίστραις ἐναπεδύοντο, οὐδ' αὖ οἱ ἀγαθοὶ τῶν πολέμων ἀγωνισταὶ λαφύρων γε μόνον καὶ τοῦ παραντίκα κερδαλέου ἐφιέμενοι ἐς προὔπτόν τε καὶ διαφανῆ κίνδυνον σφᾶς αὐτοὺς ἀφιᾶσιν· ἀλλὰ δόξης ἀμφοτέροι ἐκατι βεβαίως τε καὶ ἀκηράτου, ἦν οὐχ οἶόν τε ἄλλως καρπώσασθαι ἢ **τῆς ἱστορίας αὐτοὺς ἀπαθανατιζούσης,** οὐχ οἷα τὰ Ζαμόλξιδος νόμιμα καὶ ἡ Γετικὴ παραφροσύνη, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς τρόπῳ τινὶ θεῷ τε καὶ ἀθανάτῳ καὶ **ὃ μόνῳ δύναται τὰ θνητὰ ἐς αἰὶ διαβιώσκειν;** *ibid.*, 10. Gerokai vėliau tai pačiai istorijos galiai gelbėti istorijos tėkmės nešamus gyvenimo dalykus savo klasicistinio skonio istorinio kūrinio įžangą skiria Ana Komnena.

įvykiu. Tačiau empirinės istorijos plotmėje filosofas Sokratas, jo mokiniai ir „karalienė“ Filosofija ir tąsyk, ir kitais panašiais atvejais (plg. *dial.* 5) patyrė laikiną (?) pralaimėjimą. Paprastai ir filosofai, ir istorikai savo veiklą ir raštus giria kaip vaistą nuo žmogiškojo trapumo ir mirtingumo, tačiau istorinę patirtį nusakančios Teofilakto Istorija ir Filosofija pačios pasirodo trapios ir pažeidžiamos, priklausančios nuo galingo žmogaus geros valios. Istoriniame žmonių gyvenime ir nemirtingumo vaistai veikia istoriškai ir per istorinius žmones.

Pokalbio *istorijos* „teritorijoje“ situacija lemia ir gana neįprastą Filosofijos ir Istorijos vaidmenų pasiskirstymą. Kadangi kalbamasi „teorijos“ priangyje (žr. *dial.* 1), vedlio vaidmuo, bent jau formaliai, tenka Istorijai, turinčiai supažindinti Filosofiją su *istorinėmis* savo atgimimo aplinkybėmis. Vis dėlto literatūrinių fikcijų ir retorikos mėgėjo parašyto dialogo ponios kalba tokia pakylėta ir simboline *metaistorine* kalba, kad tyrinėtojams iki šiol nepavyksta iki galo atsekti poetinių jų užuominų istorinės prasmės. Itin reikšmingas nesutarimas susijęs su Istorijos gelbėtojo tapatybės nustatymu⁸⁴.

Jei Filosofijos ir Istorijos dialogą galima laikyti dviejų autoriaus gerbiamų ir praktikuojamų menų autobiografiniu pokalbiu, toks suvaidintas vidinis dialogas atsiliepia į dar vieną *Istorijų* išangų paprotį – šlovinant istoriją kaip nemirtingą žmonių patirties saugotoją ir nepamainomą auklėtoją, lyginti ją su kitais, istoriko akimis, ne tokiais iškiliais dvasios menais. Nors ir neturime aiškesnių ankstesnių pavyzdžių, II a. pr. Kr. istorikas Polibijus sakosi turįs atsisakyti įprastų istorijos liaupsinimų, nes nenorįs kartoti (ταυτολογεῖν) gausybės kolegų istorikų jau ištartų gražių žodžių apie neprilygstamą žmoni-

jos auklėtoją⁸⁵. To paties Polibijaus žiniomis⁸⁶, IV a. istorikas Eforas, girdamas istoriją, priešpriešina ją žemesniam parodomųjų retorikos kalbų menui. „Tautologijų“ nebijantis Diodoras negaili žodžių, aptardamas pažįstamas istorijos dorybes⁸⁷, ir pavadina ją „tiesos pranaše“ bei visos „filosofijos metropolija“⁸⁸. *Tiesą* kaip išskirtinę istorijos dorybę iškelia ir Teofilakto kolega konstantinopolietis Prokopijus. Pasak šio *Justiniano karų istorijos* autoriaus, „retorikai tinkantis įspūdingumas, poetikai – mitų kūryba, o istoriniam rašiniui – tiesa“⁸⁹. Istoriku tapti pasiryžęs Agatijas prisipažįsta visada gerbęs istorinių veikalų kūrėjus ir tikįs, jog būtų labai nelengva suminėti visas gėrybes, kurias istorija teikia žmonių gyvenimui⁹⁰. „Trumpai tariant“, tęsia Agatijas, „manau, kad ji nedaug nusileidžia politinei filosofijai, o galbūt netgi yra už ją naudingesnė. Mat filosofija tarsi nepalenkiama valdovė liepia nepataikaudama ir įsako, ko reikia laikytis, o ko vengti, tarytum įmaišydama į įtai-

⁸⁵ *Istorija* 1, 1, 1–3. Plg. lotyniškai rašiusio Romos istoriko išangos žodžius, *Jugurtos karas* 4, 1–3: *ceterum ex aliis negotiis, quae ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum. quous de virtute quia multi dixere, praetereundum puto, simul ne per insolentiam quis existimet memet studium meum laudando extollere.*

⁸⁶ *Istorija* 12, 28a, 1–3.

⁸⁷ Po Liebericho (plg. Nissen, *Das Prooemium*, 3) tyrinėtojai mėgsta Teofilakto išangos antrą dalį (*prooem.* 13–15) lyginti su Diodoro išangos istorijos liaupsėmis. Tačiau Polibijaus žodžiai (*Hist.* 1, 1–2) rodo, jog gretinamos mintys tėra daug sykių, daugelio autorių pakartotų teiginių variacijos. Taip pat plg. Prokopijus, *Justiniano karų istorija* 1, 1, 1–3.

⁸⁸ *Istorijos biblioteka* 1, 2, 2.

⁸⁹ *Justiniano karų istorija* 1, 1, 4: *πρέπειν τε ἡγεῖτο ἐρητορικῆ μὲν δεινότητα, ποιητικῆ δὲ μυθοποιῶν, ξυγγραφῆ δὲ ἀλήθειαν.* Taip pat plg. Dionisijus Halikarnasiētis, *Romos senovė* 1, 1, 2: [...] *καὶ πάντων μάλιστα τοὺς ἀναγράφοντας ἱστορίας, ἐν αἷς καθιδρῶσθαι τὴν ἀλήθειαν [πάντες] ὑπολαμβάνομεν ἀρχὴν φρονήσεως τε καὶ σοφίας οὖσαν* ir *ibid.* 1, 6, 5: *τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου προνοοῦμενος, ὧν δεῖ στοχάζεσθαι πᾶσαν ἱστορίαν.*

⁹⁰ *Istorija, prooem.* 4. 6.

⁸⁴ Žr. Dialogo 9 vertimo paaiškinimus.

gumą priverstinį reikalavimą. O istorija skleidžia gausius apžavus ir tarsi pagardindama įsakymus pavyzdžių įvairove bei rodydama protui, kaip apdairumas ir teisingumas padėjo žmonėms laimėti gerą vardą, o kur neteisinga mintis arba likimas nuvedė nuo tiesaus kelio, nejučia ir švelniai apgyvendina sielose dorybes. Mat tai, kas sieloms švelnu ir leidžia rinktis, geriau į jas įauga ir įsikuria⁹¹. Teofilakto *Istorijos* išangos pritaiko jo pirmtako nubrėžtą valdovės Filosofijos ir švelnios kerėtojos Istorijos portretų elementus, tačiau nesupriešina jų Istorijos naudai⁹².

Toje pačioje Agatijo išangos vietoje netiesiogiai iškyla ir *dialoginio* istorijos ir filosofijos santykio aptarimo galimybė, – poetas ilgai mąstęs ir su savimi svarstęs (*διαλογιζόμενος*) istorijos naudą ir jos pranašumą prieš filosofiją, manydamas, jog istorinių kūrinių autoriais verta nepaprastai žavėtis, tačiau pats buvo linkęs laikytis taip pat labai patrauklaus ir apžavingo poezijos meno⁹³. Teofilakto *Istorijoje* vidinis svarstymas apie filosofijos ir istorijos santykius virsta tiesioginiu ir nekonfliktišku jų autoriui artimų „menų“ pokalbiu. Mintis Filosofiją ir Istoriją pavaizduoti sutariančiomis giminaitėmis irgi galėjo ateiti iš tokio pat, kaip ir Teofilaktas, „negryno“ istoriko Agatijo išangos – poetas pagaliau apsisprendžia imtis rimtesnio istoriko darbo, vieno įtakingo ir rūpestingo pažįstamo i tikintas, jog „istorija nėra nutolusi nuo poezijos, bet abi esančios seserys ir giminaitės (*ἀδελφὰ καὶ ὁμόφυλα*), vien metru, ko gero, besiskirian-

čios“. Tad ir pakeisdamas kūrybos sritį Agatijas liktų tuose pačiuose namuose (*ὡς δὴ οὖν οἴκοθεν οἴκαδε οὔσης τῆς μεταστάσεως*)⁹⁴. Toje pačioje darniai sutariančioje šeimoje lieka ir istorijos debutantas – retorius ir filosofas Teofilaktas.

Atrodo, jog Agatijo *Istorijos* išanga galėjo suteikti medžiagos Teofilakto sukurtam įvadiniam dialogui. Naujas, kaip ir pati *tiesioginio* dialogo forma, yra pabrėžtinai pagarbus Istorijos bendravimo su Filosofija stilius. Jį suprasti galbūt padeda tai, jog Maurikijaus valdymo metus aprašęs autorius pats save laiko filosofu, todėl Istorijos vardu nusilenkdamas „karalienei Filosofijai“ nesumenkina savęs kaip autoriaus ir savo veiklos vertės. Be to, nors dialoge pavaizduoto dvasios menų santykio įprastu istoriografiniam veikalui tikrai nepavadinantume, vis dėlto Istorija nelieka be įprastinių liaupsių, nes tuoj pat po istorijos valdose vykstančio Filosofijos ir Istorijos pokalbio skaitytojai / klausytojai sulaukia dar vienos, regis, pačios Istorijos atliekamos ir gerokai tradiciškesnės veikalo išangos. Tradicinio pavidalo išangoje, kur vargiai būtų imanoma įsivaizduoti autorių (arba pačią Istoriją) atvirai skelbiant kito dvasios mokslo pirmenybę, apie istoriją kalbama kaip apie svarbiausią iš daugybės žmogaus proto atrastų amatų bei menų, *τέχνη* (*prooem.* 5–6). Kartu sudėję išanginius Teofilakto *Istorijos* tekstus gautume nuo amatų ir menų (*τέχνη*) „apačios“ per istoriją iki filosofijos „teorijos“ kylančią proto mokslų hierarchiją. Filosofija iškyla pačioje amatų ir menų hierarchijos viršūnėje⁹⁵, tačiau ir ji turi istorinį gyvenimą, todėl ir jai gali tekti prašyti „dukters“ paaiškinimų (plg. *dial.* 1–2, 14). Istorijos erdvėje Istorija yra fajakus pakerėjęs Odisėjas

⁹¹ *Ibid.* 5.

⁹² Filosofai, bent jau imperijos laikų stoikai, ne tik nepripažino istorijos mokytojos pranašumo, bet apskritai buvo linkę neigti auklėjamąją istorikų veikalų vertę. Antai Seneka teigia, jog istorikų teikiamos žinios nepatikimos, o už amžininkus ne geresnių protėvių pavyzdys nieko nepamoko (*Laiškai* 88, 3sqq, *Gamtos klausimai* III, *praef.* 5–7; IVb, 3, 1; V, 15, 1–2; VII, 1–2), o Markas Aurelijus dėkoja dievams, jog neteko gaišti laiko istorikų raštams (*Sau pačiam* 1, 17, 9).

⁹³ *Ibid.* 6 sqq.

⁹⁴ *Ibid.* 12.

⁹⁵ Tai, kad aukščiausia išmintimi vadinama teologija (*dial.* 11), gali būti siejama su aiškesne nei pirmtakų krikščioniška Teofilakto orientacija. Kita vertus, teologiją filosofijos viršūne laikė ir klasikinės graikų filosofijos *fideles*.

(*prooem.* 7–10), o Filosofija – sirenų giesmių apžavėtasis (*dial.* 14).

Būtent *maginē* – kerinti, užburianti – žodžio *galia* daro tokį veiksmingą istorijos poveikį žinoti geidžiančioms sieloms⁹⁶. Naujo žinojimo trokštančios sielos stačiai pavadintos φιλοῦστορες (*anima naturaliter φιλοῦστωρ*)⁹⁷. Theodoras Nissenas (*Das Prooemium*, 4–10) teisingai priminė ir parodė, jog Teofilakto *Istorijos* įžangos *logo* – artikuliuoto mąstymo liaupsės artimos V a. pr. Kr. sofistinio sąjūdžio dvasiai ir raidei. „Sofistiškai“ skamba *logo* kaip žmonijos gyvenimą civilizuojančios galios aukštinimas, kartu aptariant V a. intelektualams itin rūpėjusį „gamtos“ (φύσις) ir *logo* (proto bei žodžio) santykį (*prooem.* 1–5). V ir IV a. žodžio meistrų mintis bei nuotaikas verčia prisiminti ir įžangos teiginiai apie kerinčią, „hipnotizuojančią“, klausytoją užvaldančią žodžio galią. Iš *maginēs* praktikos pasiskolinti žodžiai (4: ἔυγξι; 6: ἐπαγωγός; 11: κερστοὶ θελεκτήριοι, ψυχαραγωγία) primena ne tik garsųjį „retorikos tėvo“ Gorgijo *logo* galios pašlovinimą (*Helenēs pagyrimas* 8–14), bet ir daugelio Platono dialogų motyvus⁹⁸. Platono veikalus Teofilaktas akivaizdžiai mėgęs ir skaitęs, tačiau minčių apie kerinčią žodžio galią galėjo išmokti ne tik iš V–IV a. klasikų atėniečių, bet ir iš daugelio vėlesnių autorių: *maginē* leksiškai, kalbėdamas apie istorijos ir poezijos žodžio poveikį, noriai vartoja ir Agatijas⁹⁹.

⁹⁶ Plg. *prooem.* 6 (οὐδὲν γὰρ ταῖς φιλοπευθέσει ψυχᾷς ἔνεστι ἱστορίας ἐπαγωγότερον), 10, 12 (τοσαύτην εἶχεν ἢ ψυχαραγωγία τὴν δύναμιν). Noro žinoti tema skamba jau pirmuosiuose dialogo Filosofijos žodžiuose. Ji klausia ir klausosi *Istorijos*, nes *trokšta suprasti*, γλυχομένη μαθεῖν.

⁹⁷ *Prooem.* 11. Filosofiniuose veikaluose, kad ir Platono *Faidone*, žinojimo trokštančios sielos (φιλομαθεῖς, plg. *prooem.* 11: πρὸς μάθησιν ὁργώσας) vadinamos *filosofēmīs* (φιλόσοφοι).

⁹⁸ Plg. *Charmidas* 157a (ἐπωδαί), *Faidonas* 77e–78a (ἔως ἂν ἐξεπέστητεᾶ [...] τῶν τοιούτων ἀγαθὸν ἐπωδόν), 114d (ὡσπερ ἐπάδειν ἑαυτῷ).

⁹⁹ *Istorija*, *prooem.* 5: θέλγον, 7: γοητευμάτων, 8: προσαραγωγὰ καὶ θελεκτήρια. Taip pat plg. *ibid.* 13 ir 3, 1.

Pasak Teofilakto įžangos, Istorija suteikia siekliai naudingų praktinių gyvenimo pamokų ir moko dorybės (*prooem.* 6, 13–15), tačiau į sielą ji eina per *klausą* (*ibid.* 6: ἀκοῆ μὲν ἤδυσμα, τῆ δὲ ψυχῆ παιδευτήριον), o šią veikia žodžių naujumas, ritmingumas, muzikalumas (*ibid.* 5, 10–11). Tokia pat godi naujų pasakojimų ir pasiduodanti muzikos kerams yra *pati* siela (*ibid.* 4, 11), tačiau šis sielos prigimties bruožas neatskiriamai susijęs su natūraliu žinių gavimo per klausą būdu.

Teofilakto svarstymai apie žodžio įtaigą nesurpriešina, kaip Platonas, filosofijos ir retorikos bei poezijos, veikiau dvelkia Isokrato kultūrinės „filosofijos“¹⁰⁰ arba „antrosios sofistikos“ dvasia: poetai – pirmieji žmonijos mokytojai, žodžio apžavai – bendras dvasios mokslų įrankis. Istorija ir Filosofija nesiginčija dėl auklėjimo programos ir tikslų (iškili išmintis ir dorybė), veikiau pasidalija mokymo erdves: Istorijai atitenka „teorijos priecangis“, praktinio gyvenimo patirties erdvė (plg. *prooem.* 6, 10, 13–15).

* * *

Teofilakto *Istorijos* įžanginis dialogas unikalus ne tik todėl, kad jokio kito istorinio veikalo nepradedama tiesioginio dialogo pavidalo įžanga, bet ir todėl, jog turtingiausioje visų laikų graikų *filosofinės* literatūros tradicijoje beveik neaptingame literatūrinio veikiančios ir savo vardu kalbančios Filosofijos paveikslo, kad ir tokio, kaip garsios Prodikos alegorijos Dorybė arba Aristofano Teisingasis Žodis, nors, tarkime, Platono dialogai teikia gausią medžiagą potencialiam Sofistikos ir Filosofijos, Filosofijos ir Retorikos arba Filosofijos ir epinės Poezijos pokalbio scenarijui. Tačiau tokio pokalbio, regis, neparašė joks „senosios“ arba „antrosios“ sofistikos au-

¹⁰⁰ Nissen, *Prooemium*, 4–6 nurodo Teofilakto įžangos svarstymus primenančias Isokrato *Nikoklio* vietas.

torius, o štai VII a. pradžioje sulaukiame vėlyvosios, ko gero, „trečiosios“ sofistikos¹⁰¹ atstovo sukurto darnaus Istorijos ir Filosofijos dueto.

Galima prisiminti, kad Filosofija yra viena iš didelio dialogų žanro mėgėjo¹⁰² Lukiano veikalo *Žvejys, arba Prisiėlusieji* veikėjų, – ji padeda iškiliausiems senosios filosofijos atstovams teisti nepagarbū filosofijai ir filosofams kaltinamą II amžiaus satyrininką, o vėliau, kai šis „įsteisintas“, išbandyti Lukiano amžininkų filosofų tikrumą. Tačiau visų laikų garsiausios literatūrinės filosofijos personifikacijos autorius – už Teofilaktą šimtmečiu jaunesnis Teodoriko dvariškis, krikščionis platonikas Boecijus, sukūręs mirti pasmerkto kalinio guodėjos personažą¹⁰³. Paprastai guosti, drąsinti ir mokyti filosofai buvo linkę savo vardu. Antai savo vardu ir savo pavyzdžiu bičiulius drąsina pirmosios „Filosofijos paguodos“ – Platono *Faidono* protagonistas¹⁰⁴. Tiesa, Sokratas nupiešia ir kūne įkalintai sielai kalbančios Filosofijos vaizdelį¹⁰⁵. Atrodo, jog ši *Faidono* miniatiūra *in nuce* turi viso būsimojo Boecijaus veikalo scenarijų¹⁰⁶, tačiau akivaizdžiai nieko bendra neturi su Teofilakto, kuris veikia laikosi Isokrato kalbų *Nikokliui* ir *Euagoras* tradicijos, dialogo nuotaikomis. Šios Diono Chrisostomo *Karališkųjų kalbų* pavyzdžiu

¹⁰¹ „Trečiosios“ sofistikos atstovais kartais vadinami IV a. retorikai Libanijus, Himerijus ir filosofas retorius Temistijus.

¹⁰² Senųjų filosofų vardu Lukianą kaltinantis Diogenas teigia, jog puldamas filosofus jis klatingai pasitelkia „natūralų“ filosofų sąjugininką ir giminaitį dialogą, *ὑπελθὼν τὸν διάλογον ἡμέτερον οἰκέτην ὄντα, τοῦτω συναγωνιστῆ καὶ ὑποκριτῆ χρῆται καθ' ἡμῶν*.

¹⁰³ Cicerono *Tryliktoje filipikoje* 6 išskyla oratoriui kalbančios Išminties (*sapientia*) figūra.

¹⁰⁴ O į filosofą Sokratą aukštesnės tikrovės vardu kreipiasi jei ir ne pats Apolonas, tai bent jau šio dievo tarpininkas (-ai) – plg. *Eutifronas* 3b, *Sokrato Apologija* 24c, *Faidonas* 60e–61a, 20d *sqq.*, 21a *sqq.*, 23a–c, 29d–30a.

¹⁰⁵ *Faidonas* 82 d5–84 b4.

¹⁰⁶ Sokrato kalboje (83a 3) pavartotas ir graikiškas lot. veiksmožodžio *consolari* atitikmuo: filosofija „guodžia“ sielą, τὴν ψυχὴν ἠρέμα παραμυθεῖται.

gerai paliudytos tradicijos filosofijos vardu kalbančių filosofų kalbos valdovus pamoko labai pagarbiai, o auklėjamoji mintis jose dažnai išskyla kaip idealus šlovinamojo paveikslas. Istoriniam žmogui belieka stengtis panašėti į Filosofijos nupieštą *idealą*. Nenuostabu, jog ir Teofilakto išangoje, kur valdovą darniai liaupsina Filosofijos ir Istorijos „duetas“, būtent pirmoji nupina iškiliausią „pašlovinimo vainiką“¹⁰⁷.

Išangos svarstymas apie tai, kaip poetai laimėjo auklėtojų vardą (*prooem.* 11), aiškiai parodo, kad veikalo autorius neabejingas sceninės „fikcijos“ (πλάσμα, ψεῦδος) kūrimo menui. Puošniai aprengta, pagražinta ir džiaugdamasi galimybe laisvai kalbėti (παρρησία) į kalbovo pakylą žengia dialogo Istorija (9–10), „spindinčiu drabužiu“¹⁰⁸ padabintas ir tokią pačią bebaimio žodžio laisvę gavęs Odisėjas dėsto savo nuotykių *istoriją*, kerinčiu *teatru* paversdamas svetingų fajakų puotą (*prooem.* 7–9). Abiem atvejais kalbama apie personažus (Istorija istoriniame Konstantinopolyje, Homero Odisėjas), galingo valdovo atgaivintus ir sugražintus į gyvenimą po laikinos mirties arba mirtinai pavojingų išgyvenimų.

Dialogo dalyvių žodžiai apie „klausytojus“ (4, 14), suteiktą galimybę laisvai kalbėti (10: παρρησία) ir kalbovo pakylą (βῆμα), kaip ir pati tiesioginio dramatinio dialogo situacija, nebūtinai reiškia, jog autorius išties ketina savo veiklą deklamuoti klausytojų būreliui, tačiau jeigu veiklas Teofilaktui buvo užsakytas kaip naujosios valdžios pradėtos imperatoriaus Maurikijaus reabilitacijos programos dalis, jis išties galėjo jį atlikti tam pačiam užsakovui ir jo aplinkos žmonėms. Tokiu atveju itin tinkamas atrodytų trumpas įvadinis imperatorių (ir patriarcho?) aukštinantis Filosofijos ir Istorijos vaidinimas. Apskritai visas barokiškai puošnus veika-

¹⁰⁷ *Žr. dial.* 11–13.

¹⁰⁸ ἐσθῆτα λαμπράν. Plg. *dial.* 9: ἐσθῆτα φαιδράν.

lo stilius labiau tiktų iškilmingam sceniniam atlikimui nei tyliam „kabinetiniam“ skaitymui, – net ir pačius pompastiškiausius veikalo puslapius lengviau skaityti, įsivaizduojant juos dainingai deklamuojančio aktoriaus balsą.

Sceninio veikalo atlikimo galimybę aptaria Frendo, nurodydamas kitas apie *klausymąsi* užsimenančias *Istorijos* vietas¹⁰⁹ ir rankraščiuose į *ἀκροάσεις* suskirstytų panegirinių Georgijaus Pisdiečio poemų pavyzdį¹¹⁰. Hungeris taip pat pažymi, jog auditoriją „apžavėti“ ketinantis retorius Teofilaktas turėjo nuolat galvoti „apie savo publiką ir apie viešai skaitomo teksto poveikį“: viešo kalbėjimo atmosferą kuriantys žodžiai *θέατρον, βῆμα, παρηγοσία* ir *γλώττης ἐλευθερία* išskyla ne tik išanginiuose *Istorijos* tekstuose, bet ir paties autoriaus vardu pateikiamoje Maurikijui skirtoje epitafinėje kalboje¹¹¹. Atlikėjo „auditorija“ ir „pakyla“ minimi ir Teofilakto *Laiškų* bei *Gamtos klausimų* įžangose¹¹². Jeigu tai ir nereiškia, jog visi Teofilakto kūriniai buvo skirti viešai skaityti, bent jau pabrėžia autoriaus ištikimybę senai atikinei literatūrinio veikalo atlikimo tradicijai.

Ir *Gamtos klausimai*, ir teologinės tematikos veikalas *Apie skirtąją gyvenimo baigtį*¹¹³ liudija

¹⁰⁹ *Op. cit.*, 147–148.

¹¹⁰ 147, n. 21.

¹¹¹ Hunger, 317–318; *Istorija* 8, 12, 5: *θέατρον καὶ βῆμα καὶ παρηγοσία συμπευθείτω μοι σήμερον. πανηγυρίζετω δὲ τραγωδία καὶ δάκρυον.*

¹¹² Į tai atkreipia dėmesį Hungeris, 318. Žr. *Kritijas Plotinui*, 4–6: *τερετίζει γοῦν ὁ μελωδὸς βῆμα τὸ δένδρον ποιούμενος, θέατρον τὸν ἀγρόν, καὶ τοῖς ὀδίταις τὴν μουσικὴν ἐπιδείκνυται; Gamtos klausimai: καὶ προσάδειν θεάτρον με δίδασκε.*

¹¹³ Klausimas, ar žmogaus gyvenimo baigtis iš anksto yra nulemta, svarstomas kuriant trijų kalbų seką: teigiamai į klausimą atsako vienuolio Teognosto kalba, ši teiginį neigia personažas, vardu Teofrastas; o paskutinį žodį, siūlydami kompromisinį sprendimą, taria „teisėjai“ (*δικαιηταί*) Euangelas ir Teopemptas. Veikiausiai neatsitiktinai trijų iš keturių diskusijos dalyvių vardai primena Teofilakto vardą, – *προσωποποιῶ* pavidalu pateiktas svarstymas apibendrina ir įformina paties autoriaus paieškas ir apmąstymus.

tikrą autoriaus aistrą draminei rašinio formai, o *Laiškų* siužetai rodo įgudusio fiktyvių situacijų ir kalbų klasikinės literatūros ir filosofijos motyvais kūrėjo ranką. Egzotinę *Istorijos* įžangą itin primena literatūrinis *Gamtos klausimų* apipaavidalinimas: iškilmingą poetinę įžangą apie būsimą muzikalią autoriaus giesmę¹¹⁴ tęsia atpažįstamų, tačiau sąmoningai netikslių ir atvirai mistifikuojančių kvaziistorinių aliuzijų kupinas įvadinis veikalo dialogas, kurio personažai Antistenas ir Polikratas toliau svarsto įvairius įstabus gamtos reiškinius negailėdami Platono veikalais sekančių, bet gerokai „puošnesnių“ komentarų apie aistrą, *eros* kalboms ir aiškinimams (*logoi, logos*), jų formą ir poveikį¹¹⁵. Įžangoje autorius kreipiasi į „muzikalią susirinkusiųjų draugiją“ (*μουσικώτατε σύλλογε*), prašydamas žiūrovus klausytojus padėti nesuklysti atliekant neseniai išmoktą atikinę giesmę¹¹⁶. Kaip ir *Istorijos* dialogo veikėjos (*dial.* 13), filosofas ir smalsus jo pašnekovas faidriškai įsikuria prie „plačiai išsikerojusio platano“, „puikiame aukšto avinėlio medžio pavėsyje“¹¹⁷. Iš to paties *Faid-*

¹¹⁴ Veikalas turi dar vieną, antrąją pokalbio dalį pradedančią, įžangą, klausytojų ir atlikėjo situacijai pritaikančią dvigymio Dioniso ir savo aidą, *Echo* įsimylėjusio Pano mitų vaizdus – 26, 1–15.

¹¹⁵ Plg. *Gamtos klausimai* 12, 2–4; 13, 6–7, 9; 14, 3–6.17 – 15, 3; 16, 9–11.15 – 17, 3 ir t. t.

¹¹⁶ *καὶ προσάδειν θεάτρον με δίδασκε καὶ περιλαεῖν ὄδῃν Ἀττικὴν ἄρτι μανθάνοντα μουσικῶν ἐπιβαίνειν θαλάμων. εἰ δὲ τι καὶ τῶν ὀδικῶν ἔξω γενοίμην ἔσθμων, ὑπηγεῖτε φιλοτίμως μοι τὰ λειπόμενα.* Plg. *Istorija, proem.* 7, 10, 15.

¹¹⁷ *Gamtos klausimai* 19, 10–14. Taip pat žr. 21, 4–6; 30, 12–14; 34, 5–11. Netikėtai iškilęs prisiminimas apie atikines vaišes suteikia progą aptarti, kodėl musės nedrįsta liesti Atikos bičių medaus (36, 10 *sqq.*), kartu pabrėžti vaišių (dabar kalbama apie žodžių vaišes) ir atikinio medaus nepasiekiamumo (persams derėtų pasimokyti iš mūsų!) motyvų simboliškumą, o mokytojas Antistenas, likdamas tų pačių, kiek nostalgiskų vaizdų lauke, prisipažįsta, jog pašnekovui atskleistą nuostabią išmintį lyg stropioji bitė rinkęs iškiliausių graikų mąstytojų išminties pievoje. Antisteno pateiktame išminties šaltinių „kataloge“ (plg. 38, 9): Demokritas, Aristotelis,

ro platonikų aplinkoje gerai žinomos vietos¹¹⁸ galėjo ateiti ir Teofilakto pamėgti kerinčio cika-dų muzikavimo ir sirenų apžavų motyvai¹¹⁹.

Mažai pasisekimo sulaukė mintis, esą paties Platono „pjesės“ galėjo būti atliekamos Akade-mijos auklėtinių¹²⁰. Antikos laikų doksografija liudija apie kitą, beje, ne itin sėkmingą Platono veikalų atlikimo formą ir patirtį¹²¹, o apie ko-kius nors Atėnuose vykusius vaidinimus nėra jokių žinių. Kita vertus, iš Plutarcho *Užstalės pašnekesių* sužinome gana netikėtą dalyką, esą Romoje neseniai paplitęs paprotys puotos metu klausytis vergų atliekamų „lengvesnių“ drami-nių Platono dialogų, mėgdžiojant veikėjų cha-rakterius, ir kad „rimtiems ir išprususiems žmo-nėms“ tokie vaidinimai nepaprastai patikę, ta-čiau nesuprantantys grožio juos smerkia¹²². Po-kalbyje dalyvavęs stoikas Filipas prisipažįsta, jog būtent stoikai pirmieji pasipriešino tokiai pra-mogai, kai Platono dialogų klausomasi smagi-nantis vynu, kvepalais ir desertais¹²³.

Platonas, Jamblichas, Proklas, Galenas, Plotinas, So-tionas, Aleksandras, Teofrastas, Bolas, Elianas, Plutar-chas, Ambronas (?), Imbrasijus (?), Damaskijus, Hie-roklis, – tokia, ne chronologine, o išties katalogine (Teofilakto bibliotekos?) tvarka autorius vardija dialogo Filosofas, – aiškiai vėrauja platoninės ir peripatetinės tradicijos filosofų vardai.

¹¹⁸ Plg. Jean Pépin, „The Platonic and Christian Ulyses“, *Neoplatonism and Christian Thought*, ed. by Dominic J. O’Meara, Norfolk, Virginia, 1982, 10–17, 237–238. Apie tai, kad pats Teofilaktas buvo nemenkai susipaži-nęs su platoninės filosofijos tradicija, liudija ir pirmojo jo *Laiško* („Kritikas Plotinui“) siužetas, ir *Gamtos klausimų* protagonisto filosofo Antisteno pateiktas išmin-ties šaltinių katalogas – žr. ankstesnę pastabą.

¹¹⁹ Plg. *Gamtos klausimai* 13, 7; 14, 17 – 15, 3; 30, 12–14, *Laiškai* 1, 2sq; 61, 5sq.

¹²⁰ Tokią prielaidą aptaria Holger Thesleff, *Studies in Platonic Chronology*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki–Helsingfors, 1982, 62–63.

¹²¹ Diogeno Laertiečio žiniomis (*Filosofų gyvenimai* 3, 37), Favorinas pasakojęs (*FHG* III, 580), jog Aristotelis vienas turėjo kantrybės iki galo išklausti Platono skaitomą veikalą *Apie sielą* (= *Faidoną*), visi kiti klausytojai pasitraukė.

¹²² *Užstalės pašnekesiai* 7, 8, 1–2.

¹²³ *Ibid.* 2.

Kad ir kaip būtų, veikiausiai nė rimtas stoi-kas neprieštarautų, jei peizažinės *Faidro* įžan-gos epizodas būtų prisimintas ir suvaidintas kaip filosofiškesnio pokalbio „preliudas“, kad ir taip, kaip jį prisimena Cicerono dialogo *Apie orato-rių* dalyviai, patogiai įsitaisę po „Platono plata-nu“¹²⁴. Matome, jog dar kartą *Faidro* scenelė ga-lėjo būti suvaidinta VII a. pradžios prabangioje Konstantinopolio rūmų aplinkoje¹²⁵.

* * *

Mistifikuojančio dialoginio pateikimo forma kerinčio Atikos žodžio ir Platono veikalų ger-bėjui yra tokia būdinga, jog stebėtis veikiau de-rėtų, jei imdamasis *Istorijos* šis „nepataisomas“ kvaziistorinių dialogų ir laiškų kūrėjas būtų at-sisakęs ryškaus savo autorinio braižo ir veikalą pradėtų metodinės „linijinės“ prozos stiliumi. Iš tiesų ne tik akademinės istorijos padangėje unikalį Teofilakto veikalo įžanga (klasikinių is-torijų autorių akimis, skandalingai atsisakanti teigti Istorijos pirmenybę), bet ir visas jo klasi-cistinio ir akademinio skonio skaitytojus taip piktinęs neistorinis ir neakademinis stilius¹²⁶

¹²⁴ *Apie oratorių* 1, 28, 1 – 29, 3: *postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent et in ambulationem ventum esset, [dicebat] tum Scaevolam duobus spatiis tribusve factis dixisse ‘cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit, quae non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates, quae mihi videtur non tam ipsa acula, quae describitur, quam Platonis oratione crevisse, et quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiceret in herba atque ita [illa], quae philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est aequius.’ tum Crassum ‘immo vero commodius etiam’; pulvinosque poposcisse et omnis in eis sedi-bus, quae erant sub platano, consedissee dicebat.*

¹²⁵ Panašiai galima klausti ir apie Metodijaus *Dešimties mergelių puotos* su jos iš *Faidro* ir *Puotos* pasiskolin-tomis replikomis sceninio atlikimo galimybę.

¹²⁶ Pirmas žinomas Teofilakto literatūrinio stiliaus vertinimas yra gana palankus – patriarchas Fotijus užsi-rašo, jog jo *Istorija* turi „tam tikro žavesio, nors įkyri tropų ir alegorių vartosena ją verčia keistoka ir jaunat-

rodo, kad istoriko dokumentininko arba analitiko pašaukimo Teofilaktas veikiausiai neturėjęs, o imdamasis istorinio kūrinio, galbūt gavęs garbingą ir pelningą (?) užsakymą, negalėjo atsisakyti savo įprastos „metarašymo“ manieros. Kita vertus, galima įsivaizduoti, jog Teofilakto

užsakovai vertino puošnų poetinį ir metaforinį jo stilių ir būtent tokios puošnios arba, XX a. pabaigos mokslininko žodžiais tariant, „išpūstos“¹²⁷ istorijos iš jo ir tikėjosi, ir *klausėsi* nutilę, nelygu fajakai savo garsaus daug patyrusio svečio.

viškai nejučiančia saiko. Be to, ne laiku įterptos ištarnos rodo perdėtą garbėtrošką. O visa kita nesuteikia dingsties jį peikti“. Naujųjų laikų literatūrinio skonio ekspertai apie Teofilakto istoriko stilių kalbėjo kur kas griežčiau – plg. H. van Herwerden, „Varia ad varios. IV. Ad Theophylacti Simocattae historias“, *Mnemosyne* 17 (1889), 25–26 (cituoja Frenodo, 143, n. 4): *Non potest enim cogitari rhetor ineptior quam est Simocatta, quem inflato ac tumido scribendi genere, eoque saepe tam egregie absurdo et obscuro, ut quique voluerit vix et ne vix quidem intellegas, a nullo umquam scriptore superatum esse crediderim*. Ulrich von Wilamowitz Teofilakto veikalą pavadino „pavyzdine karikatūra“, *Aus-*

bund von Fratzenhaftigkeit („Die griechische und lateinische Literatur und Sprache“, *Die Kultur der Gegenwart*, Berlin, 1905, 200), Eduard Norden (*Die antike Kunstprosa* I, Nachdruck, Darmstadt, 1958, 442) teigia, jog vienintelė nauda, kurią galėtų turėti nors vieną Teofilakto *Istorijos* puslapį įveikti pasiryžęs skaitytojas, būtų „liūdna patirtis, kaip toli galima nukrypti nuo sveiko skonio“. Panašių vertinimų seką nesunkiai galėtume pratęsti.

¹²⁷ „Bombastic“ – Bary Baldwin, *Oxford Dictionary of Byzantium*, v. III, 1901. Taip pat plg. ankstesnėje pastaboje cituotą Herwerdeno vertinimą: *inflato ac tumido scribendi genere*.

LITERATŪRA

Simocattae Theophylacti, 1887: *Historiae*, ed. C. de Boor, Leipzig: Teubner, repr. Stuttgart, 1972, corr. curavit P. Wirth.

Simokatta Feofilakt, 1957: *Istorija*, vstup. statja N. V. Pigulevskoj, per. S. P. Kondratjeva, primech. K. A. Osipovoj, Moskva: Izd. Akademii Nauk SSSR.

Simocata Teofilact, 1985: „Istorie Bizantinā: Domnia impāratului Mauricius (582–602)“, trad., introd. și ind. de H. Mihăescu (*Scriptores Byzantini* 9), București: ed. Acad. RSR.

Simokates Theophylaktos, 1985: *Geschichte*, übersetzt und erklärt von Peter Schreiner. *Bibliothek der griechischen Literatur*, Stuttgart.

The History of Theophylact Simocatta, 1986, an English Translation with Introduction and Notes by Michael and Mary Whitby, Oxford.

Die Fragmente der griechischen Historiken, 1923–: ed. F. Jacoby, Berlin, Leiden [FGrH].

Fragmenta Historicorum Graecorum, 1841–1870: ed. C. Müller, v. I–V, Paris [FHG].

Averincev, S. S., 1971: „Grecheskaja ‘literatura’ i blizhnevostochnaja ‘slovestnostj’: Protivostojanie i vstrechi dvuh tvorcheskih principov“, *Tipologija i vzaimosvjazi literatur drevnego mira*, sost. P. A. Grincer, Moskva, 206–266.

Čičurov, I. S., 1975: „K probleme avtorskogo samosoznanija vizantijskih istorikov IV–IX vv.“, *Antichnostj i Vizantija*, otv. red. L. A. Frejberg, Moskva, 203–217.

Frenodo, Joseph D. C., 1988: „History and Panegyric in the Age of Heraclius: The Literary Background to the Composition of the *Histories* of Theophylact Simocatta“, *Dumbarton Oak Papers* 42, 143–56.

Hunger, Herbert, 1978: *Die Hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Bdd. I–II, München.

Juchnevičienė, Nijolė, 1998: „Prooimion ir praefatio: įžangos funkcija klasikinėje istoriografijoje“, *Literatūra*, 40 (3), 47–60.

Lieberich, H., 1900: *Studien zu den Proömien in der griechischen und byzantischen Geschichtschreibung*, Bdd. I–II, München.

Maisano, R., 1985: „Il problema della forma letteraria nei proemi storiografici bizantini“, *Byzantinische Zeitschrift* 78, 329–343.

Nissen, Theodor, 1939: „Das Prooemium zu Theophylakts Historien und die Sophistik“, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 15, 3–13.

Oxford Dictionary of Byzantium, 1991: ed. A. P. Kazhdan, v. I–III, Oxford: Oxford University Press.

Wilson, N. G., 1983: *Scholars of Byzantium*, London.

LE THÉÂTRE DE L'HISTOIRE : LE DIALOGUE DE LA PHILOSOPHIE AVEC L'HISTOIRE
DANS L'HISTOIRE DE THÉOPHYLACTE SIMOCATTA

Tatjana Aleknienė

Résumé

L'article est consacré au dialogue introductif de l'*Histoire* de Théophylacte Simocatta, qui est, sous forme de conversation directe, unique dans toute la tradition de l'historiographie grecque. Nous étudions la place, que ce morceau dramatique occupe dans la riche tradition des préfaces des ouvrages historiques grecs, les rapports qu'elle a avec la *Préface* de la forme classique du même ouvrage de Théophylacte, ainsi que les traits caractéristiques du contexte de l'œuvre de notre auteur. Nous observons, que la préface de l'œuvre historiographique d'Agathias pouvait fournir plusieurs éléments pour le sujet exploité par le *Dialogue de la Philosophie avec l'Histoire*. Cependant, c'est la prédilection de Théophylacte lui-même pour la mise en scène dramatique d'une œuvre littéraire, qui est surtout responsable pour le choix d'une forme inhabituelle de la présentation de l'*Histoire*.

La *prosopopoïia* introductive permet à l'auteur, un grand amateur des énigmes et des périphrases, de s'exprimer sur sa biographie et sur ses préférences dans le domaine des sciences humaines, comme les auteurs des *Histoires* anciennes le font souvent, d'une

manière indirecte, et, aussi, de créer un éloge très solennel du nouveau souverain et d'anathématiser par la bouche de la Philosophie et de l'Histoire elles-mêmes son prédécesseur maudit. Nous essayons de montrer que la mise en forme dramatique de l'introduction sert non seulement efficacement les besoins de la propagande impériale, mais qu'elle permet à l'auteur d'exprimer son attachement à la vieille tradition de la littérature attique, notamment celle des dialogues platoniciens. Cependant, c'est en rhétoricien qu'il s'inspire de ces textes. C'est aussi un rhétoricien, bien qu'amateur de la philosophie, qui dépeint les relations entre Philosophie et Histoire et consacre un éloge (la *Préface*) à la puissance éducatrice et psychagogique d'Histoire. La situation de dialogue, quoique très rhétorique, entre la Philosophie et l'Histoire mérite par elle-même une certaine attention; nous proposons quelques remarques sur la nature et la généalogie de cette fiction littéraire inédite.

Pour mieux assurer notre analyse de ce texte, nous présentons la première traduction lituanienne et un commentaire du *Dialogue* et de la *Préface* qui le suit dans l'ouvrage de Théophylacte.

Gauta 2004 10 27
Priimta publikuoti 2004 12 30

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
El. paštas: t.d.aleknos@takas.lt